

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav románských studií

Španělština

Petra Večajová

RODINNÁ PODOBA CARLOSE MONSIVÁISE
V KONTEXTU MEXICKÉ ESEJISTIKY

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Anna Housková, CSc.

Diplomová práce

Praha 2006

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 3.1.2006

A handwritten signature in cursive script, reading "Petra Vavříková". The signature is written in black ink and is positioned to the right of the date.

Poděkování:

Ráda bych poděkovala především paní profesorce Anně Houskové za vedení této diplomové práce, za cenné rady, návrhy a podnětné připomínky k její formě a obsahu. Děkuji také všem ve svém okolí, kteří mě podporovali.

ÚVOD	1
1. Esej jako literární žánr	5
1.1. Obecná charakteristika eseje	5
1.2. Specifika latinskoamerického eseje.....	8
2. Historie mexického eseje	12
2.1. Od počátků do 19. století.....	12
2.2. Moderní generace 20. století.....	13
3. Carlos Monsiváis: <i>Rodinná podoba. Kultura a společnost v Latinské Americe</i>	15
3.1. Mýty, tradice a současnost.....	18
3.1.1. Staré a moderní mýty	19
3.1.2. Mytizace osob	27
3.1.3. Pojetí tradic a vlivů	32
3.2. Literatura a společnost	40
3.2.1. Společnost jako objekt literární reflexe	40
3.2.2. Otázka adresáta literárního díla	48
3.2.3. Šíření názorů literátů ve společnosti.....	54
3.3. Styl autora	56
Resumen	65
BIBLIOGRAFIE	69

ÚVOD

Esej je v Latinské Americe tradičním žánrem, jenž díky dlouhodobému kontinuálnímu rozvoji dosáhl nepřeborné rozmanitosti jak po stránce obsahové a formální, tak po stránce jazykového stylu, který se pohybuje od poetického přes rétoricky kultivovaný až po tvrdou kritiku nevyhýbající se ani ostřejším výrazům. To činí ještě přitažlivějším tento literární žánr, který je sám o sobě zajímavý svými protiklady a paradoxy. Velkou schopnost vzbudit zájem mají také témata, nad kterými se autoři v esejích zamýšlí, neboť se jedná převážně o problémy a otázky aktuální nebo věčné (tedy ty, které aktuální vždy), podané formou esejistického tékání myšlenek, což přispívá k jejich srozumitelnosti a přístupnosti i pro širší čtenářské vrstvy. V neposlední řadě esej není příliš svázán pravidly žánru a poskytuje tak velký manévrovací prostor: je otevřen téměř jakémukoli tématu, od nevážného až po odborné, nevyžaduje striktně vědecké zpracování, autor naopak může použít osobitý styl i jazyk.

Z širokého proudu latinskoamerické esejistiky byla v této práci vybrána díla se společensko-kulturní tematikou, neboť reflexe otázek pocházejících z této oblasti patří k primárním funkcím latinskoamerického eseje a především z potřeby jejich řešení se esej v Jižní Americe začal rozvíjet. K mnohým z původních otázek se esejisté vracejí dodnes, neboť společnost, jakožto živý organizmus, se stále mění a člověk je nucen redefinovat její podstatu, aktuální situaci, směřování a smysl některých jejích prvků, její části nebo ji rozebírat jako celek a tím zároveň redefinovat svou vlastní podstatu, aktuální postavení a směřování.

Na Mexiko jsme se zaměřili především kvůli jeho poloze – patří bezesporu do rodiny latinskoamerických států, ale zároveň je, díky těsnému sousedství USA, nejbližší euroatlantické civilizaci, je s ní nejsilněji konfrontováno, což kulturně-společenským úvahám přidává na přitažlivosti především pro evropského čtenáře. Carlos Monsiváis, současný a všeobecně uznávaný představitel mexické esejistiky, stojí

široce rozkročený nad oběma kulturami, což nám umožňuje u něj předpokládat dostatečný přehled a znalost aktuální situace obou společností.

Ústředním bodem této diplomové práce je kniha esejů Carlose Monsiváise *Rodinná podoba. Kultura a společnost v Latinské Americe* (Aires de familia. Cultura y sociedad en América Latina, 2000). Dále přihlédneme k dalšímu dílu tohoto autora, jež obsahuje podobná témata a kterým je kniha *Obřady chaosu* (Los rituales del caos, 1995), k novinovým článkům či rozhovorům s Carlosem Monsiváísem (viz citované internetové zdroje). Níže uvedené vybrané aspekty jeho literární tvorby se budeme snažit průběžně uvádět do vztahu s rysy převažujícími v tvorbě jiných mexických esejistů, především v esejích s podobným společensko-kulturním zaměřením. Nebude se jednat o vyčerpávající a systematické srovnání, ale o příležitostné upozornění na nejnápadnější shody nebo rozdíly. Jako zdroje nejvýznamnějších moderních esejistických textů nám, kromě souborů esejů Octavia Paze, Alfonsa Reyese a dalších autorů, posloužily výběry uspořádané Johnem Skiriusem, Annou Houskovou a především dvoudílný *Moderní mexický esej* (El ensayo mexicano moderno, 1958) uspořádaný Josém Luisem Martínezem. Typické rysy mexických esejů jsme vybrali na základě jejich příslušnosti k tradičním námětům, tématům či postupům, tedy jejich častého a dlouhodobého výskytu v tvorbě esejistů různých období. Cílem, kterého má být dosaženo jejich porovnáním a usouvstažněním, bude postihnout, na které tradice a trendy převažující v moderní mexické esejistice Monsiváis navazuje a jak je rozvíjí, a na druhou stranu identifikovat nové prvky, které přináší a jimiž přispívá k vývoji tohoto žánru, jehož je Carlos Monsiváis bezpochyby reprezentativním zástupcem.

Diplomová práce se skládá ze tří hlavních částí, z nichž první dvě tvoří teoretický podklad a východisko pro třetí, stěžejní část, kde se již budeme plně soustředit na vytyčenou problematiku.

Úkolem první části nazvané „Esej jako literární žánr“ bude, s využitím studií o eseji Josého Luise Gómez-Martíneze a Theodora W. Adorna, nastínit proces vzniku a vývoje eseje, určit jeho pozici ve vztahu k ostatním literárním žánrům a obecně popsat jeho hlavní rysy. Poté co takto vymezíme teoretický rámec pojmu eseje, se již přeneseme do přední oblasti našeho zájmu a budeme se snažit vystihnout charakteristické znaky, které tvorbu autorů původem z Latinské Ameriky odlišují od textů vzniklých na jiných územích a kontinentech.

Následující část bude krátkým přehledem podávajícím obrázek o historii tvorby s esejistickými prvky v oblasti dnešního Mexika, a to od prvních textů nesoucích prvky tohoto žánru, přes proces emancipace a osamostatnění eseje, až po jeho prudký rozmach v prvních desetiletích 20. století následovaný hojnou produkcí, která přetrvává až do počátku 21. století.

Po uvedení základních faktů o autorově životě a po stručném obecném seznámení s tvorbou, hlavními oblastmi zájmu, náměty a tématy Carlose Monsiváise se na začátku třetí části, rozdělené do tří kapitol, dostaneme k vlastnímu rozboru sbírky esejů *Rodinná podoba*.

V části nazvané „Mýty, tradice a současnost“ se pokusíme charakterizovat, na základě teoretických studií o mýtech a archetypech rumunského historika náboženství, spisovatele a filozofa Mircea Eliadeho, životnost a funkci mýtů v současné společnosti. Budeme usilovat o odkrytí prvků, ve kterých se Monsiváisovo pojetí shoduje s pojetím typickým pro jeho předchůdce, z nichž můžeme jmenovat především Octavia Paze, který se reflexí působení archaických mýtů v moderní době intenzivně zabýval. Zvláštní pozornost budeme věnovat Monsiváisově koncepci moderních mýtů, které se zrodily ze starobylých tradičních mýtů v průběhu 20. století. Tuto kapitolu ukončíme pojednáním o utopii, jenž byla důležitým námětem esejů Josého Vasconcelose, Alfonsa Reyese a dalších autorů. Budeme sledovat, jak se v průběhu minulého století mění víra v životaschopnost utopií a jaké místo tento koncept zaujímá dnes v tvorbě Carlose Monsiváise. Dále

naši pozornost zaměříme na mýtus hrdinský, uvedeme, jak autor v *Rodinné podobě* vnímá nejrozšířenější typy hrdinů, jejich funkci v dějinách a v současnosti Latinské Ameriky a probíhající změnu oblastí, z nichž se rekrutují. Budeme se snažit o nalezení spojitostí s koncepcí hrdinského mýtu tak, jak se objevoval u předchozích esejistů, kteří se navíc, dle mínění Monsiváise, svou činností stávali jeho součástí. Zmíníme se také o jiné podobě tohoto mýtu, která spočívá v pojetí celého obyvatelstva Latinské Ameriky jako hromadného hrdiny. V závěrečné kapitole této části budeme analyzovat Monsiváisův způsob a metody reflexe latinskoamerické reality, budeme zjišťovat, na které historické, společenské, kulturní prvky a jevy se ve svých textech zaměřuje, jak hodnotí jejich působení a jakým způsobem je využívá k vysvětlení nedávného vývoje a současného stavu. Dalším naším cílem bude zjistit, kde mají původ náboženské, literární a filozofické vlivy a kulturní tradice, které Carlos Monsiváis považuje za zásadní a rozhodující pro formování latinskoamerické společnosti, a zda se svým názorem na ně přiklání k silnému myšlenkovému proudu mexické literatury, jenž tradičně zdůrazňoval evropské vlivy.

V následující části se zaměříme na vztah a vzájemné ovlivňování literatury a společnosti, což je jedním ze stěžejních témat Monsiváisových esejů. Naším záměrem bude specifikovat ty vrstvy společnosti, které jsou hlavním objektem autorových úvah, nastínit jaký obraz o nich utváří a v návaznosti na toto uvést, jakým skupinám své sdělení adresuje, jakým způsobem se je snaží svou tvorbou oslovit a popřípadě i ovlivnit. Zjištěná fakta budou porovnávána s tvorbou vybraných zástupců mexické esejistiky, mimo jiné se Samuelem Ramosem a Justem Sierrou. Dále se budeme snažit postihnout literární postupy a jazykové prvky Monsiváisovy komunikace se čtenářem, způsob, jak s ním navazuje kontakt. Přihlédneme k novým metodám, jež používá k šíření a propagaci svých názorů a myšlenek. Zároveň zmíníme i opačnou polohu, tedy vztah společnosti ke spisovatelům

a literatuře vůbec, působení literátů ve společnosti, změnu míry jejich společenské a politické angažovanosti.

V poslední části se budeme věnovat charakteristickým rysům Monsiváisova stylu, jeho typickým logickým postupům, jazykovým a narativním prvkům, užití různých vrstev jazyka i grafické stránce zpracování textu. Budeme analyzovat autorův způsob komunikace s publikem, metody, jež si vybírá za účelem získání čtenářovy pozornosti a dosažení jeho aktivizace. Budeme především sledovat, jakou funkci při těchto procesech zastává ironie a humor a nakolik se v Monsiváisových eseích projevuje didaktičnost a zdůrazňování národních hodnot.

1. Esej jako literární žánr

1.1. Obecná charakteristika eseje

Za zakladatele eseje jako samostatného specifického druhu textu je všeobecně považován francouzský humanista Michel de Montaigne, který použil termínu *Eseje* (Les Essais) jako názvu pro své úvahy a názory vydané roku 1580. Esejistické prvky lze však vystopovat i v některých mnohem starších textech filozofického charakteru pocházejících ze starověké Číny, antiky či raného křesťanství.¹ Nicméně až renezanční humanismus se svým zaměřením na člověka jako individuum, zdůrazněním významu rozumu a zálibou ve filozofii přináší prostor potřebný ke vzniku a rozvoji eseje, jehož subjektivní charakter a silná přítomnost osobnosti autora by ve středověku byla nemožná. Velký zájem a ohlas sklidil esej koncem 16. století také

¹ Srov. Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I*. México: Fondo de Cultura Económica, 1958, s. 7

v Anglii, kde vydal roku 1597 Francis Bacon pod stejným názvem *Eseje* (Essays) knihu obsahující soubor krátkých úvah o politice, morálce a filozofii. K dalšímu rozmachu esejistiky došlo v 18. století, kdy díky vzniku prvních časopisů a novin mohli esejisté poprvé navázat bezprostřední kontakt se čtenářem a rozvinout tak v plné míře tento důležitý aspekt eseje.² V průběhu 19. a 20. století se esej tematicky a stylově rozrůžňuje a stává se důležitou součástí díla mnoha významných básníků, romanopisců, literárních kritiků a filozofů, mezi něž náleží, kromě jiných, osobnosti jako François René de Chateaubriand, Stendhal, Edgar Allan Poe, Friedrich Nietzsche, Albert Camus. K nejvýznamnějším představitelům španělské esejistiky se pak řadí Miguel de Unamuno a José Ortega y Gasset.

Chápání pojmu esej je nicméně v různých národních literárních tradicích různě široké. Jsou takto označovány různé druhy textů pohybující se na obou stranách pomyslné hranice oddělující beletrii a odbornou literaturu. Toto pomezí postavení eseje také do značné míry určuje snahy o jeho definování. Esej je často přirovnáván k rozpravě, článku, stati nebo některým dalším druhům odborných textů, se kterými ho pojí především omezený rozsah (který u eseje však nemusí být vždy pravidlem), poznávací účel a pravdivost uváděných faktů. Na rozdíl od odborné literatury si ale esej neklade za cíl předložení hotových poznatků, nevyžaduje přesný logický výkladový postup, objektivitu, exaktnost ani důkladný poznámkový aparát. Nejedná se o neosobní komplexní výklad zkoumaného problému, je naopak výrazem autentického prožitku myšlenkového hledání autora, který čtenáři předkládá svůj subjektivní pohled a individuální stanovisko, věcné informace obohacuje o otisk své osobnosti.

Objektem autorovy reflexe jsou tedy nezbytně témata jemu blízká, osobně prožitá, která mohou být běžná, ostatními lidmi možná

² Srov. Gómez-Martínez, José Luis. *Teoría del ensayo*. 8.6.2005. [online]. Dostupné z: <<http://www.Esayistas.org/critica/ensayo/gomez>>, kapitola 2

opomíjená, zdánlivě nezajímavá, avšak pojednaná originálním způsobem, zachycená s co největší myšlenkovou svěžestí i s jistou dávkou intelektuální dramatičnosti. Autor se představuje jako nezávislý myslitel, který nepředkládá svou vizi jako konečnou, absolutní a nezvratnou pravdu, ale jen jako jednu z možných interpretací obsahující nové podnětné myšlenky, originální až kontroverzní pohledy na věci známé a zavedené. Autor zároveň vždy zůstává ve spojení s běžným životem, s lidskou zkušeností, jeho ambicí je aktuálními a zároveň nadčasovými otázkami zaujmout čtenáře jakékoli doby.

José Luis Gómez-Martínez v knize *Teorie eseje* (Teoría del ensayo) charakterizuje esej jako intimní zpověď autora, jako jeho vnitřní dialog, do kterého se zároveň snaží přizvat čtenáře jako svého partnera s cílem probudit v něm zájem o daný problém, vybudnout ho k přemýšlení a přehodnocování vlastních názorů a stanovisek. Z takto definovaného charakteru eseje vyplývá jeho forma i jazyková povaha. Charakter intimní zpovědi umožňuje autorovi přiblížit čtenáři nejen své myšlenky, ale i proces jejich vzniku a utváření. Během vnitřního dialogu autor směřuje k intenzivním a hlubokým úvahám, zároveň má možnost si protiřečit, započaté téma přerušit, kdykoli se k němu vrátit nebo ho i zcela opustit. Tato antisystematičnost a fragmentárnost eseji dodává dynamičnost a opravdovost osobního prožitku, na čtenáře působí jako znejišťující prvek, klade velké nároky na jeho pozornost a vnímavost, nutí ho být aktivním, podněcuje ho k přemýšlení a vybízí ho k účasti na dialogu s autorem.

Esejista volí jazykové prostředky, které napomáhají vytváření vztahu se čtenářem, využívá k tomu různých vrstev jazyka, volí hovorové výrazy, obrací se na čtenáře jako ve skutečném rozhovoru. Autor zároveň usiluje o individuální výraz, originální, neotřelý či nekonvenční styl, který nejlépe vyjádří jeho osobnost. Snaží se o propojení faktů a poetické imaginace v harmonický celek.

Ve věci typologického rozdělení eseje neexistuje jednotný názor. Eseje bývají členěny podle rozdílné poetiky, míry autorovy erudice nebo

naopak blízkosti k jinému prozaickému žánru (například esej básnický, odborný či publicistický), jindy se literární věda omezuje na jejich prosté rozdělení dle obsahu (eseje historické, náboženské, politické, kulturně-sociální, literárně-kritické atd.). Nejčastěji však eseje nejsou děleny dle jednotlivých typů, ale hovoří se o esejistice určitého autora, přičemž jsou myšlenky, témata a styl pojmány a interpretovány v kontextu celé tvorby.

1.2. Specifika latinskoamerického eseje

Que el ensayo en Alemania está desprestigiado como producto ambiguo; que le falta convincente tradición formal; que sólo intermitentemente se ha dado satisfacción a sus enfáticas exigencias: todo eso se ha comprobado y censurado suficiente número de veces.³ [Že esej jakožto nejasný výtvar nemá v Německu prestiž; že mu chybí přesvědčivá formální tradice; že jeho náročné požadavky byly splněny jen občas: toto vše bylo potvrzeno a kritizováno dostatečněkrát.]

Těmito slovy začíná své pojednání *Esej jako forma* (El ensayo como forma) Theodor W. Adorno. Na rozdíl od mnoha evropských zemí esej v Latinské Americe takové rozpory nevyvolával, naopak vždy byl a je přijímán jako plnohodnotný literární útvar, který je součástí kultury a zároveň ji i reflektuje. Ostatně jeho kořeny sahají hluboko do minulosti: „Y Alejo Carpentier estaría de acuerdo con la inspiración de Montaigne en los primeros informes de los cronistas coloniales en América.“⁴ [A Alejo Carpentier by souhlasil s tím, že první zprávy koloniálních kronikářů v Americe byly inspirovány Montaignem.] Takto spekuluje John Skirius v úvodu k výboru esejů *Hispanoamerický esej 20. století* (El ensayo hispano-americano del siglo XX) a rozšiřuje tak

³ Adorno, Theodor W. *Notas de la literatura*. Barcelona: Ariel, 1962, s. 11

⁴ Skirius, John. *El ensayo hispano-americano del siglo XX*. México: Fondo de Cultura Económica, 1994, s. 19

řady spisovatelů a literárních vědců, kteří nacházejí prvky eseje již v prvních španělsky psaných textech vzniklých na americkém kontinentě.⁵ První zprávy, kroniky a rozpravy pojednávající o Novém Světě považují nejen za pouhý popis nově objevené reality, ale i za důkaz snahy vyrovnat se s potřebou tuto realitu reflektovat a interpretovat.

V dalších obdobích pokračující hojná produkce esejistických textů, jak inspirovaná a ovlivňovaná evropskými literárními a myšlenkovými proudy (např. osvícenstvím, encyklopedizmem, romantizmem), tak posilovaná vnitřními potřebami (během emancipačních procesů nebo formování jednotlivých národních států), vedla k tomu, že esej dospěl v Latinské Americe mnohem dříve než ve Španělsku, zemi původu jazyka, kterým byl psán. Přestože se pochopitelně objevují i jiné náměty (např. úvahy o literatuře), esej se vžil především jako forma vyjádření úvah o hispanoamerické svébytnosti.⁶ Nastolený trend pokračuje bez přerušení až do současnosti a jak uvádí Gómez-Martínez: „(...) el cultivo del ensayo en Iberoamérica alcanza las proporciones de un denominador común que caracteriza la producción literaria de muchos de sus escritores más destacados.“⁷ [(...) pěstování eseje v Iberoamerice se stává společným jmenovatelem, který charakterizuje literární produkci mnoha jejích nejvýznamnějších spisovatelů.]

Nyní se pokusme konkretizovat hlavní otázky, které jsou v průběhu doby opakovaně pokládány a latinskoameričtí esejisté, pátrající po identitě národní nebo častěji pojímané v rámci celého subkontinentu, se na ně stále znovu snaží nalézt aktuální odpověď.

Alfonso Reyes, Pedro Henríquez Ureña a José Enrique Rodó, stejně jako řada dalších latinskoamerických esejistů, pojímají Hispánskou Ameriku jako kulturní celek, jako svou nejširší vlast. Tato

⁵ Srov. Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I*. Cit. vyd., s. 16

⁶ Srov. Gómez-Martínez, José Luis. *Teoría del ensayo*. Cit. vyd., kapitola 1

⁷ Tamtéž, kapitola 2

idea, kterou podporovali během bouřlivých procesů 19. století Simón Bolívar a José Martí, je živá i u myslitelů 20. století.⁸ Za základní spojovací prvky lze považovat kromě španělského dědictví také historické procesy společné pro celý subkontinent. Přestože se pochopitelně objevuje i opačný pohled (jeho zastáncem je například Jorge Luis Borges), většina autorů uvažuje nad těmiž otázkami jak v kontextu své vlasti, svého národa, tak v kontextu latinskoamerickém. Tento přístup je dnes možno považovat za převažující a také Carlos Monsiváis na přelomu tisíciletí uzavírá pasáž věnovanou úvahám na téma hispanoamerické jednoty větou ve stejném duchu: „Y si el avance de los países es desigual, las semejanzas son extraordinarias.“⁹ [A ačkoli pokrok států je nestejný, podobnosti jsou mimořádné.]

Další tradiční téma, kterým je problém kulturní identity a úvahy o multikulturnosti Latinské Ameriky, vyplývá z historického vývoje subkontinentu, na který v průběhu staletí působí mnoho rozdílných vlivů a tradic, od původních indiánských přes evropské, černošské až po vliv USA. V esejích se silně projevuje snaha interpretovat vlivy těchto rozmanitých kultur a způsobů myšlení, vystihnout míru jejich míšení či střetávání a dobrat se podstaty a specifik vlastní kultury, která je jejich pokračovatelkou, nikdy však pouhou imitátorkou. Latinskoameričtí myslitelé tradičně pojmají svou kulturu buď jako harmonické splývání a syntézu nebo dramaticky jako konflikt. Hlavními zastánci *zahrnujícího pojetí* (Fuentesův termín *concepción inclusiva*) jsou například Alfonso Reyes, Pedro Henríquez Ureña a nesporně i José Vasconcelos, který ho dovedl do krajnosti svou vizí v Latinské Americe vznikající *kosmické rasy* (*raza cósmica*), jež spasí svět. Za iniciátora protikladného proudu

⁸ Srov. Housková, Anna. *Druhý břeh západu*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 14

⁹ Monsiváis, Carlos. *Aires de familia. Cultura y sociedad en América Latina*.

Barcelona: Anagrama, 2000, s. 115. Všechny další citáty jsou z tohoto vydání. V textu budeme uvádět za citátem v závorce číslo strany, ze které je citováno.

lze považovat Dominga Faustina Sarmienta s jeho pojetím kultury jako střetu civilizace a barbarství.¹⁰

Zatímco indiánské a černošské vlivy se dostaly do sféry zájmu latinskoamerické literatury až ve 20. století, reflexe Evropy byla od počátku velmi silná. Autoři v esejích interpretovali význam a dosah evropských mýtů a utopií, které se staly součástí latinskoamerické kulturní reality (pozemský ráj, bájná Atlantida, zlatý věk atd.) a pozitivně akcentovali především antickou a humanistickou tradici, naopak negativně hodnotili vznikající konzumní a utilitární společnost. Tento odpor k ideji pokroku, materializmu a omezené specializovanosti se zvláště projevil při konfrontaci se severoamerickou verzí moderní civilizace, na kterou přes krátké období obdivu (José Enrique Rodó použil ve svém eseji *Ariel* pro toto období termín *nordomanía*) spisovatelé pohlíželi převážně negativně.¹¹ Při srovnávání s moderní civilizací je Latinská Amerika často stavěna na pomyslný okraj světa, především z důvodu pocíťované „novosti“ a nedospělosti kontinentu, ale postupně se ozývají i mnohé sebevědomější hlasy, jako je ten Reyesův: „Hemos alcanzado la mayoría de edad. Muy pronto os habituaréis a contar con nosotros.“¹² [Dosáhli jsme plnoletosti. Velmi brzo si zvyknete s námi počítat.]

Přestože je esej v Hispanské Americe především prostorem sebereflexe vlastní kultury a společnosti, nachází se zároveň na prahu třetího století nepřetržitých úvah o jednotě a různosti, protikladech, multikulturalitě a o opozici nebo souznění odlišných prvků přítomných ve společnosti. Reyesova slova tak lze interpretovat jako nabídku k účasti v diskuzi, která na toto téma probíhá v dnešním propojeném světě.

¹⁰ Srov. Housková, Anna. *Imaginace Hispanské Ameriky (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a románech)*. Praha: Torst, 1998, s. 26-28

¹¹ Srov. Housková, Anna. *Druhý břeh západu*. Cit. vyd., s. 18-19

¹² Reyes, Alfonso. *Última tula y otros ensayos*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1991, s. 235

2. Historie mexického eseje

2.1. Od počátků do 19. století

Podle některých autorů, jak jsme již uvedli, sahají počátky latinskoamerické (a tedy i mexické) esejistiky až do dob objevování a osidlování nového kontinentu. Pokud toto tvrzení i přes jisté výhrady přijmeme (proti hovoří především výpravná povaha kronik), můžeme označit za předchůdce mexických esejistů Hernána Cortése, Bartolomého de las Casas a další misionáře a humanisty 16. století, kteří podávali svědectví o jinakosti neznámého světa, vztahu mezi Evropany a indiány a snažili se řešit s tím související teologické, filozofické a etické problémy. Dále lze esejistické prvky objevit v textech Juany Ramírez de Asbaje, známé pod řeholním jménem Juana Inés de la Cruz, a v dílech autorů ovlivněných myšlenkami evropského humanizmu a osvícenství 18. století, mezi které patří mimo jiné Andrés Cavo a na přelomu 18. a 19. století pak Servando Teresa de Mier y Noriega.

V počátcích emancipačního hnutí a osvobozovacích bojů, jejichž prvním projevem v Mexiku bylo povstání z roku 1810, vzrostla obliba textů blízkých eseji sloužících jako prostor pro vyjádření myšlenek, protichůdných názorů a možných řešení problémů, jež s sebou přinášela rodící se politická nezávislost. Mezi nejvýraznější tvůrce tohoto období se řadí José Joaquín Fernández de Lizardi, dále José María Luisa Mora, Lorenzo de Zavala, José María Gutiérrez de Estrada atd., tedy autoři, kteří se částí své rozsáhlé tvorby vyjadřují k aktuálnímu dění, kriticky analyzují charakter obyvatel a celé společnosti a reflektují dějiny Mexika.

V následujících letech do tohoto proudu nevýpravné prózy přispívají svými kulturně-historicko-společenskými úvahami Justo Sierra, Luis Gonzaga Cuevas, Francisco Zarco, Ignacio Ramírez, Vicente Riva Palacio, Ignacio M. Altamirano, Francisco Bulnes a další.

Esej se sice plně rozvinul až během modernizmu, který začal vládnout umělecké tvorbě v závěru 19. století, a přispíval k jazykové a literární obrodě. Hlavní náměty přetrvávající v mexickém eseji do současnosti však byly vymezeny již v předchozích desetiletích.

2.2. Moderní generace 20. století

Ve 20. století pokračuje v Mexiku stejně jako v ostatních latinskoamerických zemích proces formování státu a národa a hlavním tématem esejů zůstává národní realita: historie, kultura, ekonomické a sociální problémy, literární a umělecká tvorba, minulost a budoucnost. Esejisté jsou většinou zároveň básníky, autory divadelních her nebo romanopisci, často je zároveň jejich předmětem zájmu historie, ekonomie nebo antropologie a zabývají se národní problematikou z perspektivy dané disciplíny. Jen vzácně se v esejích vyskytují témata poetická, humoristická, morální, náboženská nebo metafyzická.

Počátek moderní literatury v Mexiku je umisťován do období konce 19. století, kdy se vznikem časopisu *Revista Azul* nová generace spisovatelů vyhlásila rozchod s romantizmem. S úpadkem režimu prezidenta Porfíria Díaze y Costilly (1877 – 1911) vystupuje nová modernistická generace proti nacionalizmu a pozitivizmu, který byl oficiální doktrínou právě končícího takzvaného *porfiriátu*. Na počátku Mexické revoluce (1910 – 1917) dochází k důležitým kulturním počínům; Justo Sierra zakládá Mexickou národní univerzitu a v *Projevu k otevření Národní univerzity* (Discurso de la inauguración de la Universidad Nacional, 1910) vymezuje její poslání a přínos pro budoucnost země. Ve stejném roce vzniká také z popudu dominikánského filozofa a historika Pedra Henríqueze Ureñi spolek *Atheneo mládeže* (*Ateneo de la Juventud*), sdružení spisovatelů a akademiků, v jehož čele stáli Antonio Caso, José Vasconcelos a Alfonso Reyes a do kterého patřili mimo jiné Enrique González

Martínez, José T. Acevedo a Julio Torri. Jejich snahy se soustředily především na studium a poznání mexické kultury, španělské a anglické literatury, klasické evropské kultury, zájem o nové kritické metody a filozofii. Spisovatelé této první skutečně moderní generace se vyznačují obrovskou šíří záběru, disciplinovanou a soustavnou kulturní a intelektuální činností, mezinárodní otevřeností a zvědavostí. Převládá u nich harmonizující vize míšení kultur.

Po rozpadu *Athenea*, ještě během revoluce, vycházejí důležité časopisy přinášející nové umělecké tendence jako jsou *Nosotros*, *La Nave*, *Gladios*, *Pegaso* a později dvouměsíčník *Cvltvra*, ve kterých jsou publikovány texty nejen bývalých členů *Athenea*, ale i nových autorů jak z Mexika nebo z ostatních států Latinské Ameriky tak i z Evropy.

Koncem 20. let minulého století vyšel ze skupiny literátů kolem J. Vasconcelose impulz k rozvoji nového literárního hnutí, avantgardy. Generace těchto spisovatelů, kam patřili především skvělí básníci, ale i významní prozaikové jako Jaime Torres Bodet nebo Salvador Novo, je označována jako *Contemporáneos* podle jména časopisu, který založili a vydávali v letech 1928 až 1931. Nové umělecké tendence a senzibilita ovlivněná avantgardou inspiruje mnoho spisovatelů k plnému oddání se čisté literární tvorbě. Nicméně ani v tomto období neutuchá zájem o zkoumání a analýzu mexického člověka a reality, čehož je významným důkazem dílo Samuela Ramose *Profil člověka a kultury v Mexiku* (*El perfil del hombre y la cultura en México*, 1934).

V následujícím období stojí za zmínku uskupení básníků a prozaiků věnujících se eseji a kritice sdružených kolem časopisu *Taller*, který založil roku 1938 Octavo Paz a dále podobná skupina při časopisu nazvaném Alfonsem Reyesem *Tierra Nueva*, který vycházel mezi lety 1940 a 1942.

Kromě výše uvedených esejistů patří k předním myslitelům a tvůrcům 20. století, kteří reflektují a tím i utváří mexickou společnost, také Leopoldo Zea a Carlos Fuentes. Přestože jejich společným a hlavním tématem je ve většině esejů samo Mexiko, konkrétní okruhy

zájmu i jazykové styly jednotlivých autorů jsou tak rozdílné a různorodé, že je obližné jakkoli je uměle kategorizovat nebo začlenit do generačních, uměleckých či názorových proudů a skupin.

3. Carlos Monsiváis: *Rodinná podoba. Kultura a společnost v Latinské Americe*

„Ensayo ágil y sagas, documentado y crítico, que se convertirá en una imprescindible obra de referencia.“¹³ [Obratný a bystrý, fakty podložený a kritický esej, který se stane nepostradatelným referenčním dílem.] Těmito slovy charakterizovala knihu esejů *Rodinná podoba. Kultura a společnost v Latinské Americe* (Aires de familia. Cultura y sociedad en América Latina) porota, která v roce 2000 udělila za toto dílo cenu Anagrama de Ensayo Carlosi Monsiváisovi, spisovateli a esejistovi, který je považován za předního mexického publicistu současnosti, znalce latinskoamerické společnosti a kultury, vynikajícího a nesmiřitelného kritika. Velkou pozornost věnuje například projevům populární kultury, ať se jedná o film, hudbu, malířství nebo jazyk. Zabývá se také literaturou, vydal výbor mexické kroniky (*Víte, že... Antologie kroniky v Mexiku - A ustedes les consta. Antología de la crónica en México*, 1978), antologie poezie 20. století a povídky (*Pomijivé přetrvává. Antologie mexické povídky - Lo fugitivo permanece. Antología del cuento mexicano*, 1985). Je autorem souboru povídek s názvem *Nový katechismus pro liknavé Indiány* (Nuevo catecismo para indios remisos, 1982), píše předmluvy, přednáší na univerzitách a především sleduje a komentuje aktuální kulturní a politické dění.

¹³ Versace, Francisco. *Carlos Monsiváis. Aires de familia*. 31.8.2004. [online].

Dostupné z: <<http://www.angelfire.com/nt/informemex/literaturamexicana/aires.html>>

Carlos Monsiváis se narodil 4. května 1938 v hlavním městě Mexika a byl vychován v protestantském prostředí. Od mládí tíhnul k levicovým politickým názorům, účastnil se stávek, masových shromáždění a manifestací. Ačkoli vystudoval ekonomii na Národní autonomní mexické univerzitě (Universidad Nacional Autónoma de México), odedávna ho přitahovala především literatura a brzy začal jako novinář spolupracovat s tiskem i s rozhlasem. Ovlivnily ho protesty proti válce ve Vietnamu a počátky hnutí hippies, jichž byl během studií v USA (1965) svědkem.

V současnosti jako jakýsi novodobý mexický kronikář zachycuje a reflektuje důležité společenské jevy a události. Jeho žurnalistické texty, které on sám označuje za *kroniky* (crónicas), jsou chronologicky přesným zachycením různých situací, kterých byl přímým účastníkem nebo alespoň svědkem. Tímto pojetím autor navazuje jednak na tradici kronik pocházejících z koloniálního období, na druhou stranu je v textu silně přítomný jeho osobní názor a kritický postoj, což Monsiváisovy *kroniky* přibližuje eseji. Tyto prózy většinou vycházely nejdříve v denících, později se většinou dočkaly i knižního vydání jako například soubor *Dny na památku* (Días de guardar, 1970), ve kterém Carlos Monsiváis zobrazuje studentské a dělnické protesty přelomu 60. a 70. let 20. století, *Marná láska* (Amor perdido, 1976), portréty aktuálních mexických filmových a hudebních hvězd a populárních osobností z různých sfér nebo *Obřady chaosu* (Los rituales del caos, 1995) o modlách, projevech konzumní společnosti a masové zábavě dnešního přelidněného hlavního města Mexika.

Ať už se Monsiváis ve své tvorbě věnuje katolicizmu, předhispánské mytologii, psychologii, dějinám, ekonomice, politice, žurnalistice nebo masmédiím, vždy u něj převládá především zájem o aktuální společenské problémy a v textech je přítomna kritika současného stavu společnosti, na kterém mají, dle jeho názoru, podíl především pravicové vlády a státní orgány, které neplní dostatečně své funkce a nepodporují důležité oblasti, jakými jsou v první řadě kultura

a vzdělání. Autor zároveň vyzývá k celospolečenským změnám, naznačuje cestu vedoucí k jiné, kulturnější, imaginativnější a spravedlivější společnosti, v níž ještě zcela nevytizela ušlechtilost a smysl pro zodpovědnost.

V souboru esejů *Rodinná podoba* se nevěnuje výlučně Mexiku, ale svůj zájem rozšiřuje na celou Latinskou Ameriku. Plně se zde projevuje Monsiváisova rozsáhlá znalost mexické i latinskoamerické kultury a společnosti, které jsou, jak napovídá podtitul, hlavním námětem. Kniha je složena ze sedmi samostatných esejů, v nichž se autor snaží zachytit složitou, neustále se měnící realitu subkontinentu a pojmenovat hlavní faktory, které formovaly Latinskou Ameriku v období od vzniku jednotlivých republik do současnosti. Kulturní procesy a vývoj analyzuje na základě projevů společnosti a zásadních změn, které v ní proběhly. Společenské fenomény, které Monsiváis považuje z tohoto hlediska za určující, by bylo možno pojmenovat termíny literatura, film, zahraniční vlivy, tradicionalistická společnost a katolicismus, hrdinové, proroci, revoluce a televize. Toto dělení je samozřejmě vykonstruované a poněkud zjednodušující, ale zároveň slouží pro lepší orientaci v tématu. Jednotlivé fenomény se ve skutečnosti navzájem prolínají, v různých obdobích nabývají různých podob, převládá jiná jejich složka. Faktory ovlivňující vývoj Latinské Ameriky jsou v Monsiváisově pojetí kultury, které se ve vrcholném okamžiku svého vlivu těší bezmeznému obdivu, téměř zbožštění většinou společnosti, která je mnohdy málo zná a nerozumí jim, ale možná právě o to více je obdivuje, její přízeň je založená především na emocích.

Monsiváis, jakožto zastánce myšlenky jednoty Latinské Ameriky, pojímá společenské změny a vývojové trendy převážně jako obecně latinskoamerické, společné pro celý subkontinent, i když je na druhou stranu často (a celkem pochopitelně) ilustruje na mexických příkladech. Fakt, že Mexiku věnuje poněkud větší pozornost (i když neopomíjí ani faktory vývoje ostatních států, pokud je považuje za důležité nebo pro

danou problematiku výstižně), je jistě dán jednak jeho původem, ale i významem Mexika v mnoha oblastech, které jsou předmětem autorova zájmu a úvah. Proto věnuje značný prostor například Mexické revoluci, jedinečnému hnutí v kontextu Latinské Ameriky nebo mexickým spisovatelům a myslitelům důležitým pro celý subkontinent. V neposlední řadě svou roli sehrává i sousedství USA a z něj plynoucí přímý vliv na mexickou společnost, která tak cítí potřebu se s nimi konfrontovat jako obzvlášť silnou.

3.1. Mýty, tradice a současnost

Carlos Monsiváis se stejně jako jeho předchůdci pokouší prozkoumat a definovat Latinskou Ameriku jako plod různých tradic a vlivů, zabývá se rozdíly kultur přítomných v Latinské Americe a se svými kolegy souzní v jejich zahrnujícím pojetí, podle kterého je historie stále přítomná, jednotlivé kultury a tradice se na sebe vrství a stále ovlivňují společnost, což potvrzuje i Octavio Paz: „Las épocas viejas nunca desaparecen completamente y todas las heridas, aun las más antiguas, manan sangre todavía.“¹⁴ [Staré doby nikdy úplně nemizí a všechny rány, dokonce i ty nejstarší, ještě krváčí.]

Monsiváis vystupuje proti současnému trendu odvrhování vlastních tradic, snaží se rozpoznat tvář Latinské Ameriky právě v jejich vztahu a působení. Stejně jako jeho předchůdci reflektuje původní indiánské tradice, vyrovnává se španělským dědictvím a s ním související křesťanskou tradicí, zkoumá působení a podoby starých evropských mýtů a utopií v dnešní Latinské Americe, dědictví antiky a humanizmu či vliv moderní evropské a severoamerické civilizace. Tradiční náměty rozšiřuje o vlastní koncepci moderních mýtů, kterými jsou film a celkově pop-kultura, masmédiá, technologie, neoliberalismus a volný trh.

¹⁴ Paz, Octavio. *El laberinto de la soledad*. Madrid: Cátedra, 2001, s. 146

3.1.1. Staré a moderní mýty

Všichni esejisté zabývající se latinskoamerickou kulturní identitou nějakým vlastním způsobem zpracovávají tradiční symboly a mýty, jak původní tak importované během staletí různými národy a kulturami, mezi nimiž zastávají důležité místo i ty, které byly do Ameriky přineseny prvními evropskými objeviteli a dobyvateli.

Pro archaické společnosti byl mýtus základem sociálního života a kultury, vypravoval posvátný příběh z posvátného času počátků a vyjadřoval absolutní pravdu, a tak se stal příkladným a opakovatelným, sloužil jako pravzor (archetyp) a odůvodnění pro lidské skutky.¹⁵ Opakováním archetypů se ruší čas a dějiny, člověk tím, že napodobuje určité paradigmatické gesto, je přenesen do mytického času počátků.¹⁶

Je možné najít nesčetné důkazy o tom, jakou životaschopnost prokazují tyto prastaré příběhy na americkém kontinentě a jak velkou odezvu dodnes vyvolávají. V souladu se slovy Mircea Eliadeho, dle kterých „mýty v moderní společnosti neexistují jenom zdánlivě“¹⁷, jsou v dnešní době stejně jako v minulosti archaické mýty a vzory latinskoamerickými intelektuály a spisovateli široce přijímány a jejich prizmatem je společnost pozorována a reflektována.

Octavio Paz ve své knize esejů *Labyrint samoty (El laberinto de la soledad)* jasně odkazuje k jednomu z tradičních symbolů, posvátnému Středu světa. Problém identity a pocit samoty moderního

¹⁵ Srov. Eliade, Mircea. *Mýty, sny a mystéria*. Překl. Jiří Vízner. Praha: Oikoymenh, 1998, s. 13

¹⁶ Srov. Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Překl. Eva Strebingerová. Praha: Oikoymenh, 1993, s. 30

¹⁷ Eliade, Mircea. *Mýty, sny a mystéria*. Cit. vyd., s. 15

člověka vnímá jako nostalgii po tomto prvotním místě, kde bylo započato Stvoření.¹⁸

No sólo hemos sido expulsados del centro del mundo y estamos condenados a buscarlo por selvas y desiertos por los vericuetos y subterráneos del Laberinto.¹⁹

[Nejenže jsme byli vyhnáni ze středu světa a jsme odsouzeni ho hledat v lesích a pouštích, v nepřístupných místech a podzemí Labyrintu.]

Lidské hledání přirovnává k bloudění v labyrintu, potížíím toho, kdo hledá cestu k sobě, ke „středu“ své bytosti, jehož dosažení se rovná posvěcení, spojení s mytickým okamžikem Počátku a začátku nové, reálné, účinné existence.²⁰

Todos esperan que la sociedad vuelva a su libertad original y los hombres a su primitiva pureza. Entonces la Historia cesará (...) Volverá el reino del presente fijo, de la comunión perpetua: la realidad arrojará sus máscaras y podremos al fin conocerla y conocer a nuestros semejantes.²¹

[Všichni doufají, že se společnost navrátí ke své původní svobodě a lidé ke své prvotní čistotě. Tehdy dějiny skončí (...) Vrátí se království stálé přítomnosti, trvalé pospolitosti: skutečnost odhodí své masky a konečně ji budeme moci poznat a poznat své bližní.]

Také Monsiváis pracuje s mytologií, ale poněkud jiným způsobem. Nenoří se ke kořenům mýtů, aby našel vysvětlení a snad i jisté ospravedlnění charakteru lidí, národů nebo společnosti celého kontinentu. Monsiváis se zabývá „moderními“ mýty: staré mýty

¹⁸ Srov. Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Cit. vyd., s. 17-18

¹⁹ Paz, Octavio. Cit. d., s. 357

²⁰ Srov. Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Cit. vyd., s. 19

²¹ Paz, Octavio. Cit. d., s. 360

modifikuje a aktualizuje ve smyslu současného světa, hledá jejich odrazy pozměněné moderní dobou v kulturních a společenských projevech latinskoamerických národů. Pátrá po archetypech a mýtech v jejich moderní podobě. Na této nové úrovni pozoruje a analyzuje typické projevy společnosti a vysvětluje je v návaznosti na mýty, nachází v nich opakování archetypů.

Ve středu Monsiváisova zájmu stojí kultura ve spojení se společností – sleduje jak projevy lidové kultury a zábavy, tak působení kultury na lid i obraz lidu v ní. Z kultury se nejintenzivněji zabývá literaturou a filmem. Literaturu a film je možno spojit s Eliadeovými dvěma základními „únikovými“ cestami, podívanou a četbou, pomocí nichž moderní člověk řeší úzkost z historického času a snaží se z něj vystoupit. Především pro film je typický „soustředěný čas“, pozůstatek či náhražka magicko-náboženského času. Diváka unáší příběh pryč z jeho doby, snadno proměňuje vnímání času a dává mu prožít jiné životy.²² A tak například melodrama, dle Monsiváise nejpůvodnější latinskoamerický filmový žánr, umožňuje: „Sufrir a trasmano y aceptar esa divulgación laica del cristianismo que cada melodrama contiene, es ingresar en el deleite de la expiación sin consecuencias.“ [s. 78 – Zprostředkované utrpení a přijetí laicky šířeného křesťanství, které je obsažené v každém melodramatu, znamená prožití rozkoše odčinění viny bez následků.]

Přes období relativní autonomie latinskoamerické kinematografie (důležitá díla vznikala například v 60. letech na Kubě a v Brazílii) či období inspirace evropským filmem, měl už od dob němého filmu jasnou převahu Hollywood. Severoamerické filmy nabízejí šťastný a zářivý svět, který je prostřednictvím filmového plátna dostupný prakticky všem a stává se modlou, novou utopií mas, jimž umožňuje uskutečnit rychlou modernizaci cestou ztotožnění se, co nejpřesnější nápodoby filmových příběhů a postav. Filmové hvězdy fungují jako

²² Srov. Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Cit. vyd., s. 22

vzory, udávají styl oblékání, bydlení, krásy, dokonce i charakteru a chování.

Podobnou možnost prožít odlišný časový rytmus nabízí i četba, i když filmy v tomto směru nesporně zauímají důležitější postavení neboť: „Pocos leen, todos ven películas.“ [s. 162 – Málokdo čte, všichni se koukají na filmy.]

Historické texty jsou pro Monsiváise nositeli tradičních symbolů, legend a mýtů. Od počátku 19. století byli latinskoameričtí spisovatelé na dlouhou dobu především tvůrci obrazu typických zástupců svého národa, kostumbristy zachycujícími lidové zvyky a atmosféru vybraného prostředí: „(...) en América Latina los libros culminantes son “retratos de familia y de nación”, y cumplen también funciones reservadas a la sociología, la psicología social, la historia.” [s. 29 – (...) v Latinské Americe jsou nejdůležitější knihy „rodinnými a národními portréty“ a plní také funkce vyhrazené sociologii, sociální psychologii a historii.]

Monsiváis uvádí některé mýty a archetypy, se kterými opakovaně pracuje moderní literatura. Až do 50. let 20. století se udržel mýtus venkova a přírody jako posledního nespoutaného, čistého a mravného místa. Poté i v próze z venkovského prostředí převládou pochmurné vize, bezútěšnost a zoufalství dříve typické pro městskou prózu.

Válečný hrdina, revoluční bojovník nebo vůdce národů jsou typy hrdinů, vzorů pro společnost, které se objevují v literatuře i filmech a navazují na původní hrdinský mýtus. Borgesovy prózy z městského prostředí spojuje, dle Monsiváise, s gangsterkami a westerny té doby nejen vypravěčský styl, ale i stejný hrdinský mýtus vypjaté mužnosti, odvážného jedince stojícího proti všem. Obdobný literární typ nachází Octavio Paz v románech pojednávajících o revolučních dějích, jejichž protagonisty jsou jedinci stojící mimo společnost, čímž tento literární žánr navazuje na typ hrdiny zplozený romantizmem.²³

Z mimoliterárních oblastí kultury se do knih dostávají postavy, které autor srovnává s mytickými hrdiny. Literatura zobrazuje filmové

²³ Srov. Paz, Octavio. Cit. d., s. 204

a hudební idoly zplozené pop-kulturou, což zvětšuje a upevňuje jejich vliv, nevázaný způsob života je modelem a zároveň omluvou pro ostatní, potvrzením, že je dovoleno vše: „La durabilidad de estos ídolos los convierte a tal grado en señas de identidad latinoamericana que una literatura creciente los examina y con frecuencia los sacraliza.“ [s.43 – Trvanlivost těchto idolů je natolik mění ve znaky latinskoamerické identity, že stále roste literární produkce, která je zkoumá a často je zbožšťuje.]

Nejen archaické a křesťanské mýty, ale i evropské utopie byly tradičně projektovány do celé latinskoamerické společnosti, která byla vykreslována jako kraj neomezených možností a prostor budoucnosti: „América no es tanto una tradición que continuar como un futuro que realizar.“²⁴ [Amerika není ani tak tradicí, ve které by se mělo pokračovat, jako budoucností, která by měla být realizována.]

Především v první polovině 20. století silně zaznívají hlasy vyzývající k vědomé snaze o pochopení možností, které Amerika nabízí: „América está en nosotros: esencial, promisor, intacta. Esforcémonos diariamente por encontrarla y por definirla.“²⁵ [Amerika je v nás: základní, mnohoslibná a nedotknutá. Usilujme každý den o její nalezení a definování], po kterých následují vize budoucí realizace lepšího a šťastnějšího světa:

A partir de este instante, el destino de América – cualesquiera sean las contingencias y los errores de la historia – comienza a definirse a los ojos de la humanidad como posible campo donde realizar una justicia más igual, una libertad mejor entendida, una felicidad más completa y mejor repartida entre los hombres, una soñada república, una Utopía. (...) ¡Qué primavera de sueños!²⁶

²⁴ Tamtéž, s. 261

²⁵ Torres Bodet, Jaime. *Obras escogidas*. México: Fondo de Cultura Económica, 1994, s. 919

²⁶ Reyes, Alfonso. Cit. d., s. 223

[Od tohoto okamžiku se poslání Ameriky – ať jsou jakékoli možnosti a omyly historie – začíná vymezovat před zraky lidstva jako možný prostor k realizaci rovnější spravedlnosti, lépe pochopené svobody, štěstí úplnějšího a lépe rozděleného mezi lidi, vysněné republiky, Utopie. (...) Jaký počátek snění!]

Amerika se měla stát nejen příkladem pro celé lidstvo, ale v jejích silách byla dokonce i spása ostatních národů. Tato mesianistická koncepce našla své vyjádření v eseji *Kosmická rasa* (La Raza Cósmica), kterou její autor José Vasconcelos opatřil výmluvným podtitulem *Mise iberoamerické rasy* (Misión de la raza iberoamericana):

En la América española ya no repetirá la Naturaleza uno de sus ensayos parciales, ya no será la raza de un solo color, de rasgos particulares, la que esta vez salga de la olvidada Atlántida; (...) lo que de allí va a salir es la raza definitiva, la raza síntesis o raza integral, hecha con el genio y con la sangre de todos los pueblos y, por lo mismo, más capaz de verdadera fraternidad y de visión realmente universal.²⁷

[Ve španělské Americe Příroda již nebude opakovat jeden ze svých částečných pokusů, nebude to již jednobarevná rasa se specifickými rysy, která tentokrát povstane ze zapomenuté Atlantidy; (...) to, co odtamtud vzejde bude konečná rasa, rasa-syntéza nebo komplexní rasa, stvořená z ducha a krve všech národů, a proto více schopná pravého bratrství a opravdu všestranného pohledu.]

Podobné projektování šťastné budoucnosti moderní společnosti bychom u Monsiváise, který současnost charakterizuje jako „fin de las utopías“ [s. 250 – konec utopií], pochopitelně marně hledali. Koncept Ameriky jako místa pro budování nových světů je pro něj minulostí a věnuje se mu především při rozboru mýtu revoluce, pojímané jako

²⁷ Vasconcelos, José. *La Raza Cósmica*. 13.10.2005. [online]. Dostupné z: <<http://www.ensayistas.org/antologia/XXA/vasconcelos/>>

možnost „del cambio total de régimen y actitudes mentales“ [s. 136 – totální změny společenského řádu a myšlení lidí], považuje ji za důležitý prvek vývoje Latinské Ameriky po většinu 20. století.

Latinskoamerické revoluce mají předobraz v mýtu o zlatém věku, který je koncem a novým počátkem historie.²⁸ Pro Octavia Paze jsou pokusem o znovunastolení mytické doby.²⁹ Ve jménu celého lidstva se věří ve smysl krvavých obětí na oltář přeměny člověka, v obnovu zemí ozbrojenou rukou, v násilnou změnu struktur.

Monsiváis uvádí jako dva hlavní příklady revoluci Mexickou a Kubánskou. Kubánská revoluce je pravděpodobně největším symbolem naplnění revolučních snah: „la utopía existe y su primera manifestación es Cuba.“ [s. 144 – utopie existuje a jejím prvním projevem je Kuba.] Díky ní dochází ke splnění snu, kterým bylo vítězství nad americkým imperialismem. To přináší naděje na světlé zítřky a očekávání šťastné utopické budoucnosti.

Na rozdíl od Octavia Paze, jenž v Mexické revoluci spatřoval pokus o návrat ke kořenům, ji Monsiváis považuje za první skutečný projev modernity, který vnesl do společnosti výrazné pozitivní prvky. Díky lidovému revolučnímu hnutí, jenž přivedlo na scénu venkovany a dělníky, došlo v Mexiku na počátku 20. století k opuštění feudálních modelů, změnil se zvyky, byla vyhlášena relativita morálky, nastalo aspoň částečné osvobození žen a konec pevně nadiktovaných modelů chování.

V 70. letech 20. století revoluční snahy ztroskotávají a mýtus revoluce slábne:

(...) se entrecruzan las ilusiones deshechas sangrientamente (...) El proyecto ambiciosísimo de una generación de revolucionarios latinoamericanos, decididos a „trastocar los paradigmas“ es destruido sin consecuencias visibles. (s. 102)

²⁸ Srov. Eliade, Mircea. *Mýty, sny a mystéria*. Cit. vyd., s. 15

²⁹ Srov. Paz, Octavio. Cit. d., s. 287-288

[(...) křižují se krvavě zničené iluze (...) Ambiciózní projekt jedné generace latinskoamerických revolucionářů rozhodnutých „přeměnit vzory“ je zničen bez viditelných důsledků.]

Pád socialistického bloku koncem 80. let 20. století znamená úplný konec v Latinské Americe tak rozšířených levicových revolučních utopií a nadějí na totální změnu řádu:

Se juzgan delirantes (...) las utopías armadas y se califica a los héroes de especie en extinción. Es la hora de post-heroísmo, la mercandotecnia política, los cursos de *management*, la gloria de la privatización y la Generación del High-Tech. (s. 109)

[Ozbrojené utopie (...) jsou považovány za blouznění a hrdinové jsou označováni za vymírající druh. Je doba post-hrdinství, politického marketingu, kurzů *managementu*, slávy privatizace a Generace High-Tech.]

V postmoderní době již neplatí Pazova slova, dle kterých: „Proyecto y utopía son inseparables del pensamiento hispanoamericano, desde fines de siglo XVIII hasta nuestros días.“³⁰ [Plány a utopie jsou neoddělitelné od hispanoamerického myšlení od konce 18. století až do našich dní.] Skončila éra budování jiných světů. Novým vzorem hodným tužeb a následování se stala moderní kapitalistická konzumní společnost a volný trh, jenž: „aspira al rango de culto de índole religiosa, en el lugar exacto donde estuvo la revolución“ [s. 249 – uchází se o postavení kultu náboženské povahy, přesně o to místo, kde se nacházela revoluce]. Moderní technologie, elektronická média a především televize jsou nejen samy o sobě znakem modernity, ale také šíří a propagují tyto hodnoty: „La televisión acelera el culto por la sociedad de consumo, que de espejismo adquisitivo se transforma en mito primigenio. Es inútil resistir a su influjo.“ [s. 164 – Televize

³⁰ Paz, Octavio. Cit. d., s. 262

zvětšuje kult konzumní společnosti, který sedíky získanému zrcadlení transformuje v prvotní mýtus. Je zbytečné odporovat jeho vlivu.]

3.1.2. Mytizace osob

Během válek za nezávislost se vznik symbolů a paradigmat i ve světské sféře řídí modely nastolenými katolickou tradicí: „sólo si les rinden culto, las comunidades recién independizadas creen en los héroes. Sin aura religiosa no hay veneración.“ [s. 80 – společenství, která nedávno získala nezávislost, věří ve své hrdiny, jen pokud je uctívají. Bez náboženské aury není úcty.]

V průběhu 19. století nastupuje nový fenomén, kterým je uctívání dějin jako znaku identity, jako souboru osob a událostí, který jednak národ zakotvuje a zároveň jako jakási nová mytologie i předpovídá a určuje jeho budoucnost.

Dějiny se dostávají do širšího povědomí formou významných činů důležitých osobností. Rodí se kult hrdinů, odvážných lidí z prostého lidu vynesných ke slávě velikostí vlasti, pro kterou se obětují a kterou myšlenkově nebo činy utvářejí. Hrdinové, v počátcích především vojevůdci a revolucionáři, mají v očích lidu znaky mytických „hrdinů“. V souladu s nehistorickým charakterem kolektivní paměti, která je schopna uchovat historické události a osobnosti jen v tom případě, že se změjí v archetypy, jsou anulovány všechny jejich „osobní“ a „historické“ zvláštnosti.³¹ Takto povahu historie pojímá i Monsiváis:

La educación cívica se funda en el culto al heroísmo y en la memorización de deberes y derechos. Pero la normatividad de las leyes nunca es tan persuasiva como la memoria de las gestas, tan

³¹ Srov. Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Cit. vyd., s. 36

profunda en el tiempo que recupera a los caudillos de la resistencia indígena: Cuauhtémoc, Caupolicán, Tupac Amaru. (s. 86)

[Občanská výchova je založena na kultu hrdinství a na memorování povinností a práv. Ale normativnost zákonů nikdy není tak přesvědčivá jako hrdinské příběhy, nesahá tak daleko do minulosti, aby mohla oživit vůdce indiánských hnutí odporu: Cuahtémoc, Caupolicán, Tupac Amaru.]

Úsilí vůdců je nezměrné, a přestože praktické výsledky mu často neodpovídají a bylo by mnohdy jejich osud možno popsat Bolívarovými slovy „he arado en el mar“ [s. 83 – oral jsem v moři], vůdci národů, tyto nové hrdinové jsou svatými této doby, stávají se součástí pantheonu národních bohů. Prolitím své krve se stávají nadpozemskými a zároveň je tato tragédie více zlidšťuje. Jejich oběť osvobozuje národy a podporuje vlastenectví. Mají schopnost spasit ostatní, jejich prostřednictvím jsou dějiny regenerovány, jelikož představují reaktualizaci prvotního hrdinského mýtu: „El héroe es un trasunto del Redentor, que nada guarda para sí, y reconstruye el género humano en países doblados por los siglos del colonialismo.“ [s. 84 – Hrdina je obrazem spasitele, který si nic nenechává pro sebe a obnovuje lidský rod v zemích ponížených lety kolonializmu.]

V průběhu doby kult hrdinů přetrvává, i když se mění sféry, z nichž se hrdinové rekrutují. Prvními národními hrdiny byli vůdci lidu, bojovníci a revolucionáři. Četné revoluce, které probíhaly v Latinské Americe, vždy byly obdobími vrcholu kultu hrdinství, neboť jak píše Octavio Paz: „Toda revolución desemboca en la adoración a los jefes.“³² [Všechny revoluce ústí ve zbožňování jejich vůdců.] A tak se stávají lidovými hrdiny mexičtí revolucionáři: „(...) la brutalidad y zafiedad de muchos de los caudillos revolucionarios no les ha impedido convertirse en mitos populares.“³³ [(...) brutalita a hrubost mnoha revolučních vůdců jim nezabránila stát se lidovými mýty.] Che

³² Paz, Octavio. Cit. d., s. 290

³³ Tamtéž, s. 293

Guevara, jeden z vůdců kubánské revoluce, se dokonce stal celosvětově známým symbolem revolucionáře, kultem, který není spojován s žádnými konkrétními boji.

V době po liberální reformě snaha o dodání smyslu národům produkuje hrdiny spisovatele, myslitele a učitele, kteří jsou zároveň etickým modelem, příkladem správného chování a postojů: „Son, se afirma múltiplemente, la continuidad de las proezas por vía de la defensa del progreso.“ [s. 92 – Jsou, jak se častokrát tvrdí, pokračováním hrdinství cestou obrany pokroku.]

Hrdinství tedy existuje i jako koncept kulturní, kultura je také založena na výrazných, inspirativních osobnostech, které svými vizemi ovlivňují směřování společnosti. Tito lidé, dle Monsiváisova termínu proroci („profetas“), přinášejí důležité nové tendence, které jsou ve svých počátcích propagované hrstkou jedinců nebo malými skupinkami, zpravidla nezaznamenávají masový ohlas a tradicionalistická společnost vystupuje výrazně proti nim. Postupem doby se původně šokující a odvrhované ideje a modely stanou každodenní skutečností, jejich dříve přehlížení nebo dokonce zatracování propagátoři se stávají hrdiny a národními symboly.

Po liberálech jsou to spisovatelé, kdo hlásá svobodu ducha. Přes rozdíly mezi nimi je spojuje snaha o radikalizaci změn a změnu směru, kterým se ubírá pokrok. Trvají na humanistických hodnotách a oslavují smysly. Svými díly i svou činností, která zahrnuje nejen překládání zahraničních děl, propagaci nových autorů a tendencí, ale i koordinování odporu proti izolacionismu a populizmu nacionalistů, stimulují významné vrstvy, jež začínají hledat ideály bez předsudků, jiné způsoby bytí a myšlení. Monsiváis řadí velké spisovatele mezi základní prvky kolektivní pýchy a národní identity. Spisovatelé jakožto nositelé a symboly obnovy, modernizace jazyka a tím i celého národa: „al „acaudillar“ el idioma, reciben tratamiento de héroes. El heroísmo intelectual y literario tiene partidarios y causas evidentes.“ [s. 106 – 107

– protože ovládli jazyk, jedná se s nimi jako s hrdiny. Intelektuální a literární hrdinství má jasné stoupence a důvody.]

S ústupem přesvědčení o všeobjímajícím vlivu politiky nastupují pop-kulturní a sportovní idoly, také hrdinové své doby, objekty bezmezného obdivu, který je však více založen na přitažlivosti jejich vzhledu a stylu života, než na ocenění jejich konkrétních významných činů nebo charakterových a duchovních kvalit. To ale nikterak nezmenšuje jejich vliv. Publikum se s nimi identifikuje, jsou pro něj představiteli vytouženého moderního způsobu života a symbolem možných lepších zítřků, které pomocí nápodoby mohou aspoň na chvíli okusit již dnes, imaginárně zažít bohatství, krásu, mít pocit úspěchu a modernity. Rodí se idoly hudební a především filmové, symboly západního stylu života prostřednictvím kina či televize pohodlně dostupné všem. Se vzrůstajícím obdivem k tělesné kráse se sport, umožňující poměrně rychlou možnost společenského růstu pro kohokoli, stává novým prostorem plodícím hrdiny. Autor zmiňuje především box, jakožto fiktivní boj o život, a fotbal, který nabízí všem bez ohledu na původ možnost zdánlivě snadného postupu po společenském žebříčku. Pro ostatní je snadnou formou identifikace s národem a zdrojem velkých v běžném životě nedostupných emocí.

Dle Eliadeho: „Napodobování archetypů prozrazuje jistou nechuť k vlastní osobní historii a nejasnou touhu po proměně historické a okrajové současnosti a znovudosažení nějaké *velké doby*.“³⁴

V Latinské Americe jsou jasně patrné také tendence k mytizaci národů či veškerého obyvatelstva kontinentu. Monsiváis klade okamžik počátku mesianistických myšlenek týkajících se latinskoamerické rasy do prvních desetiletí 19. století, kdy se rodí jako jistá forma odporu proti severoamerickému modelu. Přes období sociálního darwinizmu, kdy se vyskytly názory o podřadnosti latinskoamerické rasy jakožto nesourodé směsice vycházející z dekadentních latinských kořenů, je možno považovat za silnější opačné hlasy, které vidí latinskoamerickou rasu

³⁴ Eliade, Mircea. *Mýty, sny a mystéria*. Cit. vyd., s. 21

jako privilegovanou právě proto, že bude schopna pojmout a spojit to nejlepší z různých národů a kulturních tradic a má dobrý základ v latinských humanistických kořenech. Takovýto pohled je u mexických esejistů velmi rozšířený, ať už znovu připomeneme Vasconcelosovu vypjatě mesianistickou teorii *kosmické rasy* nebo některé v porovnání s Vasconcelosem umírněnější pasáže z esejů Alfonsa Reyese. Také Julio Jiménez Rueda v esejí *Mexiko hledající svůj výraz* (México en busca de su expresión, 1942) psaném v období Druhé světové války i přes problémy, kterými celý svět v té době prochází, vkládá naděje do americké kultury a zástupců inteligence, díky jejichž úsilí lepší budoucnost jednoho dne nastane:

Eso es verdad: América está creando en este momento un mundo nuevo que quizás nosotros no veremos. Cada hombre de leyes, cada poeta, cada artista, cada espíritu que piensa y habla por la cultura, ha venido creando este nuevo mundo de nuestros nietos, o el de los nietos de nuestros nietos. Un mundo nuevo creado por el espíritu con una cultura elaborada por los siglos, que viene del Oriente y que en su trayectoria hacia el Occidente, en estos momentos, encuentra a América llena de vigor y de riquezas frente a la catástrofe que parece aniquilar lo mejor del mundo; (...)³⁵

[Je to pravda: Amerika v této chvíli tvoří nový svět, který my možná nevidíme. Každý právník, každý básník, každý umělec, každý duch, který myslí a hovoří jménem kultury, utváří tento nový svět našich vnuků nebo vnuků našich vnuků. Nový svět vytvořený duchem s kulturou vypracovanou staletími, která přichází z Východu a která na své cestě na Západ v těchto okamžicích nachází Ameriku plnou síly a hojnosti oproti katastrofě, která, zdá se, ve světě ničí to nejlepší; (...)]

Monsiváis uvádí jako příklad Che Guevarovu teorii Nového Člověka („Hombre Nuevo“): „Carente de egoísmos burgueses, entregado al ideal socialista sin esperar recompensa, el Hombre Nuevo

³⁵ Cit. podle: Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I*. Cit. vyd., s. 386

aprende de los errores y del castigo de los errores.“ [s. 102 – Bez buržoazního egoizmu, oddaný socialistickému ideálu bez toho, aby očekával odměnu, Nový Člověk se učí z chyb a z trestu za chyby.] Není kladen důraz na jednotlivé silné osobnosti, ale celý kubánský národ je pojímán jako hrdina, který je schopen změnit svou psychiku, svést závěrečný souboj mezi dobrem a zlem, vytvořit lepší a spravedlivější systém, nový Zlatý věk, svým novým chováním se stát přirozeným modelem pro celý svět.

Podobně optimistické tóny v Monsiváisově reflexi dnešní společnosti rozhodně není možné zaznamenat. V jeho pojetí na prahu nového tisíciletí existují jen hrdinové, se kterými se masy slepě identifikují, ale které jim nepřinášejí žádnou vizi budoucnosti. Političtí vůdci a vlivné osobnosti v neoliberálních společnostech dnešní Latinské Ameriky pouze usilují o implantování západního kapitalistického modelu a snaží se tvořit bohatství, ze kterého široké vrstvy nemají téměř žádný prospěch. Vůdci již nejsou vizionáři stimulující své národy a dodávající smysl jejich snažení, protože nevěří v schopnosti lidu, považují ho za intelektuálně neformovatelný: „la política cultural de los gobiernos vuelve al punto de partida de principio de siglo, cuando se creía devotamente en la incapacidad orgánica del pueblo en materia de cultura.“ [s. 252 – kulturní politika vlád se vrací do výchozího bodu ze začátku století, kdy se oddaně věřilo v organickou neschopnost lidu na poli kultury.]

3.1.3. Pojetí tradic a vlivů

Autor v *Rodinné podobě* kulturní procesy a vývoj společnosti reflektuje převážně na základě analýzy zásadních změn a projevů společnosti, které byly v určitém období nové a posléze se staly typickými. Při analyzování společenských jevů se neutíká k abstrakcím, zůstává v barevné a vířivé skutečnosti prostoupené náboženstvím,

historií, zvyky a kulturou včetně jejich nevědomých složek. Má mimořádný pozorovací talent, sleduje fenomény, které skutečně působí a je schopen je vidět i tam, kde je ostatní vidět neumějí, a tudíž ani nemohou. Na tendence se snaží pohlížet v celospolečenské rovině, jeho přístup je možno označit za sociologicko-psychologický. Snaží se najít a propojit konkrétní příčiny a důsledky jednotlivých společenských jevů.

Největší pozornost upírá na 20. století, během kterého nastal rozchod s původními tradicemi, potřebami, vírou a pojetím společnosti a byl dán základ současné společnosti, která Monsiváise zajímá nejvíce a proto se snaží postihnout cestu, která ji dovedla do současného stavu. Na počátku 20. století považuje za určující tyto rysy:

(...) la homogeneidad de gustos y creencias, la visión de familia como el segundo archivo de axiomas, la intimidación ante las metrópolis (...), el homenaje continuo a los héroes (...), el analfabetismo generalizado, el papel preponderante de la cultura oral, la superstición que identifica el título profesional con un rango espiritual superior, la mística de la poesía (...), el recelo ante la ciencia que busca devastar la fe, las maneras únicas (aprobadas) de ser hombres y mujeres, la sujeción femenina (...) y, siempre aparatoso, el pavor ante la tecnología (...)
(s. 156)

[(...) homogennost vkusu a víry, představa rodiny jako druhého archivu axiomů, strach z velkoměsta (...), stálé uctívání hrdinů (...), všeobecný analfabetismus, hlavní role orální kultury, pověra, která ztotožňuje odborný titul s vyšším stupněm duchovní vyspělosti, mystika poezie (...), nedůvěra k vědě, která se snaží poničit víru, jediný (schválený) způsob, jak být mužem nebo ženou, poddanost žen (...) a vždy okázalý děs z technologie.]

Během 20. století dochází k nástupu kultu modernity a „boomu“ populární masové kultury, s čímž je spojeno určité uvolnění pravidel chování. Přesto některé modely chování z minulosti přetrvávají hlavně díky určitým skupinám, které se snaží udržet staré pořádky a jejichž

základními kameny jsou pro Monsiváise představitelé státní moci, katolická církev a tzv. otcové rodin („padres de familia“). Tyto tradicionalistické vrstvy vystupují ve jménu zachování rodinných a národních hodnot, dobrých mravů, ochrany cti a víry. Je pro ně typická netolerance, lpění na zkosnatělých tradicích a stereotypch, jejich cílem je setrvání v minulosti a zabránění jakýmkoli změnám. Významným nástrojem pro prosazování těchto cílů je filmová a televizní cenzura, která se snaží metodou „ocultamiento absoluto“ [s. 166 – naprostého utajení] vymýtit některá témata (neboť to, co není vidět, není znázorňováno, pojmenováno, neexistuje) a tím udržet stejný stav věcí.

„Castellana y morisca, rayada de azteca (...)“³⁶ [kastilská a maurská, s aztéckými pruhy], takto charakterizuje svou vlast, Mexiko, Ramón López de Velarde v eseji *Zpráva z vlasti* (Novedad de la patria, 1923). Také Monsiváis se stejně jako například Samuel Ramos, Alfonso Reyes, José Vasconcelos a většina ostatních mexických esejistů hlásí především ke španělské a obecně evropské tradici, i když ani jiné vlivy nestaví mimo oblast svého zájmu. Španělská tradice je podle Monsiváise neoddiskutovalně přítomná, tvoří bázi latinskoamerické kultury a společnosti, považuje ji společně s historickými procesy, migračními proudy, autoritarizmem, analfabetizmem, kultem pokroku a mytizací míšenectví za základní prvky společné pro celý subkontinent a nemá potřebu se s ní nějak komplexně vyrovnávat. Všímá si vlivu katolické církve, tradicionalistických vrstev a některých dalších konkrétních faktorů působících na společnost, které jsou součástí španělského dědictví.

Monsiváis také již necítí jako aktuální otázku setkání rozdílných náboženských tradic v Latinské Americe. Na rozdíl od svých předchůdců nevidí hlavní problém v jejich koexistenci, nezaobírá se jejich střetem, jak to činil ve svém eseji *Kreolská kultura* (La cultura criolla, 1934) Samuel Ramos:

³⁶ Cit. podle: Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I*. Cit. vyd., s. 224

Graves problemas están todavía en pie a causa de la separación entre la cultura que edificó nuestras catedrales y la otra, la de *nuestras* ruinas, que al encontrarse no pudieron engendrar una síntesis nueva.³⁷
[Stále ještě živé jsou vážné problémy způsobené propastí ležící mezi kulturou, která vystavěla naše katedrály, a tou druhou, kulturou našich ruin, které, když se setkaly, nemohly zplodit novou syntézu.]

Autor v *Rodinné podobě* nehledá původ konfliktů v dávné minulosti, ale sleduje přítomnost náboženských tradic. Jako příklad jejich propojenosti, pro Latinskou Ameriku typického synkretizmu, uvádí Pannu Marii Guadalupskou, ve které spatřuje propojení křesťanství a aztécké víry, z něhož vyplývá životnost tohoto kultu. Podobný názor je možno zaznamenat u Octavia Paze, jenž však celkově mnohem více akcentuje indiánskou tradici, která je sice skryta pod vrstvou moderního Mexika, ale o to je v podvědomí obyvatel živější a silněji je ovlivňuje. Monsiváis nemá snahu hodnotit jednotlivá náboženství a víry a určovat, které mají převahu. Snaží se co nejpřesněji zachytit současný stav a na základě konkrétních náboženských projevů analyzovat nedávné změny a jejich důsledky pro společnost. Zkoumá to, co bylo přineseno z minulosti a i přes sekularizační reformy je stále živé, i když už poněkud zastaralé, překonané a pro dnešní společnost omezující, neboť jak uvádí: „Se logran espacios de reflexión crítica y libertad de expresión, pero no mucho más. La intolerancia religiosa sigue al frente (...)“ [s. 178 – Daří se získávat prostor pro kritickou reflexi a svobodu projevu, ale ne o moc více. Náboženská netolerance stále vede (...)]

V druhé polovině 20. století dochází k nečekané změně, nastává rozkvět evangelické církve i jiných přesvědčení jako spiritualismus, esoterismus, New Age, budhismus, roste také počet ateistů. Mísí se pluralismus se stálým voláním katolické církve po nové evangelizaci Latinské Ameriky. Monsiváis sleduje dnešní bujení a míšení sekt, kultů,

³⁷ Tamtéž, s. 465

léčitelů, čarodějů a „svatých“ různých náboženství. Hledá jejich společné znaky, které spatřuje především v používání křesťanských symbolů, pověr rozličného původu a předstírání chudoby za účelem získání publika, stoupců, majetku a vlivu. S výše zmíněným Samuelem Ramosem by Monsiváis zřejmě souhlasil v tom, že latinskoamerický lid je silně nábožensky založen a ve shodě s autorovým ironickým stylem by bylo možno říci, že tak silně, že uvěří téměř čemukoli. Jestliže jeho předchůdci zvažovali sílu jednotlivých náboženských tradic a jejich odraz v různých oblastech kultury, Monsiváis v dnešní době vidí náboženské projevy jako třeštění, jako davovou hysterii, na které se podílejí bez rozdílu stoupci všech sekt, kultů a církví včetně katolické.

Kromě vlastních projevů společnosti se široce zabývá vztahem umění a společnosti. Všimá si působení umění na společnost a odrazu společnosti v různých oblastech kultury. Důležitým prvkem je pro něj zachycení lidu v literatuře. Literatura vypovídá o společnosti, předkládá její obraz a tím ji zároveň zpětně ovlivňuje. Za důležité faktory formující národy proto Monsiváis považuje nové literární a myšlenkové směry, především ty, jež přišly ze Starého kontinentu. Tyto evropské vlivy považuje za převážně pozitivní a významné, i když zároveň připouští, že všechny tyto snahy byly většinou záležitostí pouhé hrstky lidí, kteří se svým jednáním a uvažováním snažili jít příkladem. Autorovu pozornost přitahuje například „afrancesamiento“, tendence přelomu 19. a 20. století, které se především u spisovatelů projevovaly snahou konfrontovat vlastní národy s Francií, která pro ně v té době byla modelem civilizovaného a kosmopolitního způsobu myšlení a jednání.

Dalším důležitým zdrojem inspirace vždy byly a do současnosti jsou Řecko a Řím, probouzející touhu po dokonalosti dle antických vzorů, snahu o obnovení ideálů humanizmu, což se ve vrcholném období projevovalo zakládáním kulturních společností, atheneí a akademií. V přístupu k antice a humanizmu Monsiváis navazuje na

generaci autorů sdružených v *Atheneu mládeže* v čele s Alfonsem Reyesem.

Velmi pozitivně autor hodnotí také většinu básnických směrů, které navíc měly na společnost přímý vliv, jelikož společným rysem celé Latinské Ameriky po dlouhou dobu byl zvyk, jenž širokým lidovým vrstvám velel učit se básně nazpaměť. Velký přínos především modernistické poezie Monsiváis vidí jednak v obohacení, osvobození a emancipaci literárního jazyka a jazyka vůbec, rozšiřování způsobů jeho použití, možností a výrazů, což vede k rozšíření obzoru čtenářů. Modernisté znázorňují to, co bylo dříve nevyslovitelné, zakázané, náboženstvím modernistů je láska pojímaná jako vášeň. To, co je jednou pojmenováno, se stává jedním z možných způsobů chování. Modernisté dovádějí až na hranici možností senzitivitu, kterou patriarchální společnost dříve neznala. Také poezie období romantizmu je zdrojem rozjitřené senzibility dokonce se záblesky ateizmu a otevírá bránu do „el nuevo paraíso de las sensaciones“ [s. 184 – nového ráje pocitů]. Důležitým žánrem prožívajícím v období modernizmu ohromný rozvoj je esej, který se snaží najít nový význam pojmu Amerika.

Nezanedbatelný byl ve 20. století v Latinské Americe také vliv marxizmu a komunizmu, který měl dle autorova názoru významné kulturní a politické výsledky, přestože neměl šanci zcela zakotvit (pro nedostatek studijních materiálů) ani se později plně rozvinout (především kvůli zločinům komunizmu). V letech 1920 – 1970 levice podporuje umělce, pořádá mírová setkání a kampaně za osvobození politických vězňů a za konec represí, prosazuje požadavky dělníků, hájí lidská práva. Díky levici vzniká v Latinské Americe dříve neexistující pocit mezinárodní solidarity a vytrácí se izolacionistická mentalita.

Za jednoznačně nejsilnější považuje Monsiváis vzory moderního života původem z USA. Vliv USA posuzuje prostřednictvím pop kultury, lidové zábavy, především hudby a filmu, kde vládne severoamerická produkce. Kino je kulturní fenomén s rozsáhlým dopadem v Latinské Americe především v první polovině 20. století. Filmy ukazují zcela jiný,

moderní způsob života, který se stává modelem pro rozsáhlé vrstvy. Působení holywoodské kinematografie vnímá Monsiváis jako rozporuplné. Jednak díky ní dochází k amerikanizaci formou asimilace a slepého napodobování vzorů a kultury přicházejících ze Spojených států, což považuje za jakousi novou kolonizaci. Toto na druhou stranu vede k demokratizaci chování, přestávají platit stará dávno překonaná tabu, diváci si prostřednictvím filmu osvojují vkus, záliby a názory v nedávné minulosti nepředstavitelné. Kino přispívá k integraci odtržených, vzdálených oblastí, izolované komunity se modernizují pomocí upřímné imitace a „(...) las modas se abren paso entre las prohibiciones“ [s. 162 – (...) módy si razí cestu skrze zákazy].

Kino zároveň mění význam původních tradic, které častokrát ve filmu slouží jen jako melodramatické nebo kostumbristické pozadí, čímž se ničí jejich důvěryhodnost. Dochází k estetizaci tradic, mění jejich vnímání a posuzování lidem, přestávají být záležitostí zvyku a víry, čímž dle Monsiváise nastává: „(...) el cambio de una cultura determinada míticamente por los valores „criollos“ o „hispanicos“, a una de expresión „mestiza“, ya americanizada en parte, que se incorpora a la modernidad como puede.“ [s. 62 – (...) přechod od kultury mytický určené „kreolskými“ nebo „hispanškými“ hodnotami ke kultuře s „míšeneckým“ výrazem, zčásti již amerikanizované, která se připojuje k modernitě, jak se dá.]

Spojené státy měly od počátku monopol na to, co je považováno za moderní. S upevněním pozice ekonomické a kulturní moci jejich vliv prorůstá do všech sfér každodenního života a Latinská Amerika se vůči USA vymezuje daleko silněji než vůči Španělsku nebo Evropě obecně. Kapitalismus a konzum, jehož nositelem jsou pro Monsiváise výlučně Spojené státy, zcela odsuzuje, neboť je přehnaně individualistický, bezduchý a vede k marginalizaci rozsáhlých vrstev.

Silný vliv USA ještě znásobují moderní technologie a masmedia: „La tecnología deslumbra y no hay dudas sobre la estrategia adecuada: imitar lo norteamericano, mientras se vigilan los Valores Familiares.“

[s. 212 – Technologie oslňuje a není pochyb o vhodné strategii: napodobovat vše severoamerické, zatímco jsou střeženy Rodinné Hodnoty.] Takto popisuje autor hlavní funkce, jež má ve společnosti televize, která jakožto nástupkyně kina s ještě větší silou a větším dosahem propaguje severoamerickou společnost a konzumní způsob života, i když v ní zároveň konzervativní vrstvy chtějí mít ochranitelku tradičních hodnot. Tyto protichůdné funkce jsou ale dlouhodobě neudržitelné a také z komerčních důvodů časem jasně vyhrává televize jakožto prostředek, který vede masy k modernizaci formou odvržení vlastních tradic a dřívějšího způsobu života a imitování severoamerického vzoru. Monsiváis na jednu stranu cítí, že proti všeobjímajícímu vlivu televize prakticky není obrany a nedávno nová vize moderního života si již našla pevné místo v latinskoamerické společnosti: „Las migraciones se vuelven sedentarias.“ [s. 164 – Migrace se stávají usazenými.] Na druhou stranu věří, že to národní, lidové, v sobě skrývá sílu a nemůže zcela zmizet. A navrhuje i cestu k záchraně původních lidových tradic, kterou nespatřuje v uzavírání se před vším, co přichází z venku, ale v poznání a podporování:

(...) nada se gana con oponer al avance mediático los mitos „nacionalistas“, con sus prevenciones antitecnológicas, sus quejas por la disolución de tradiciones, su homenaje acrítico a las concepciones patriarcales (...) Si algo se requiere no son ideologías a la defensiva, sino análisis que reconozcan la inmensa vitalidad popular que a lo mejor consique sobrevivir. (s. 232)

[(...) nic se nezíská tím, že proti útoku médií postavíme „nacionalistické“ mýty s jejich protitechnologickými opatřeními, s jejich stížnostmi na mizení tradic a jejich nekritickou úctou k patriarchálním koncepcím (...) Žádoucí nejsou obranné ideologie, ale analýzy, které by rozeznaly nesmírnou lidovou vitalitu, již se snad podaří přežít.]

3.2. Literatura a společnost

Carlos Monsiváis se v *Rodinné podobě* široce zabývá funkcemi literatury od období zrodu nových národních identit do současnosti a vztahem literatury a lidu. Pojmem lid („el Pueblo“) autor označuje střední třídu, která tvoří většinu společnosti. Věnuje hodně prostoru rozboru a výkladu literárních děl, jelikož jsou pro něj hlavním druhem umění, který významně ovlivňuje latinskoamerickou společnost tím, jaký obrázek o ní tvoří a předává dál. Tento stav je poněkud paradoxní, jelikož většina populace napříč vrstvami nečte a autoři tak po dlouhé období tvoří pro velmi malý okruh čtenářů. Přesto se literatura těší velkému obdivu ze strany lidu, který je zároveň jejím hlavním námětem.

Autor nejen studuje a popisuje literární žánry a směry, které nejvíce reflektovaly a ovlivňovaly společnost, ale také svou tvorbou vědomě přispívá k jejímu formování. Snaží se zachytit hlavní vývojové tendence a závažné společenské problémy a vytvořit pravdivý obraz aktuálního stavu. Zároveň je nesporně jeho záměrem pozitivně ovlivňovat dění, představit svou vizi dobře fungujícího státu a navrhnout čtenáři cestu, která by směřovala k naplnění autorových představ o spravedlivější společnosti.

3.2.1. Společnost jako objekt literární reflexe

Lid („el Pueblo“), přestože tvoří většinu společnosti, je od počátku 19. století v románech jen jakousi na okraji přežívající nevědomou masou bez vůle a bez směřování, zmítanou různými společenskými i přírodními vlivy, která nemá naději na změnu, jelikož „(...) su origen es su mala suerte y la pobreza es un error moral“ [s. 15 – (...) jejich původ je jejich prokletím a chudoba je morálním prohřeškem]. Spisovatelé tuto situaci kritizují a zároveň se kvůli ní cítí

omezení, jelikož lid ani ostatní vrstvy nepovažují za adekvátní publikum, nemají proto ambice na širší ohlas svých děl a považují vlastní kulturu za marginalizovanou:

Al precisar el carácter de quienes *no* los leen, los escritores suelen identificar tres núcleos fundamentales: sus semejantes (que otros llaman la élite), el Pueblo (en el siglo XIX, lo que hoy sería sinónimo de clases medias) y la gleba, „el gran obstáculo para el Progreso“, en su versión de indígenas remotos o de parias urbanos. (s. 14)

[Při definování povahy těch, kdo nečtou, spisovatelé obvykle určují tři základní skupiny: jedince jim podobné (které ostatní nazývají elitami), Lid (v 19. století, dnes bychom ho nazvali středními vrstvami) a spodinu, velkou překážku Pokroku, tvořenou indiány z odlehlých oblastí nebo městskými vyvrheli.]

Stereotyp o lidu převládá ve značné míře v literární tvorbě s venkovskou tematikou a podobné vyznění má i později vznikající městská próza, která popisuje toto prostředí ze stejného úhlu pohledu. V tomto druhu literatury převažují typizované postavy zbavené osobních rysů, jež slouží jen k vytvoření jakési alegorie toho, co si spisovatelé pod pojmem lid představují. Literatura vytváří velmi nelichotivý obrázek, který se stává vžitou představou o velké části společnosti, a tak ještě v polovině 20. století elity stále považují většinu obyvatel Latinské Ameriky za primitivní, nevzdělanou, prostou, línou. Lid je stavěn do stále stejné pozice a pořád platí „(...) la falta de riqueza, pecado original“ [s. 24 – (...) nedostatek bohatství je prvotním hříchem]. Zobrazení lidu v próze významně přispívá k marginalizaci rozsáhlých vrstev jak na venkově, tak ve městě.

Od počátku 20. století až přibližně do 60. let 20. století v literatuře převládá spisovný, vyspělý, neoklasický jazyk, který je používán především při popisu skvělých a důležitých momentů národní historie. Protagonisty těchto příběhů jsou revolucionáři a místní vůdci. Literatura je opěvuje, zobrazováním jejich významných činů je

upevňován jejich vliv: „Más que fundadores de las naciones, para algunos grandes poetas los héroes son el aire mismo de la sociedad, la materia primordial de los sueños.“ [s. 106 – Pro některé velké básníky hrdinové jsou spíše než zakladateli národů samotnou atmosférou společnosti, prvotní materií snů.] Stejným jazykovým stylem autoři v tomto období líčí pochmurné vize, bezútěšnost a zoufalství většiny společnosti. V obou případech se dle Monsiváise jedná o vyjádření duchovní vzdálenosti tvůrců, jejich odstupu od marginalizovaných, degradovaných lidových vrstev.

S nástupem kultu modernosti autoři ve svých dílech zaznamenávají a reflektují i s ním spojené společenské trendy a změny, do literatury pronikají lidové módy a záliby. Masová zábava literaturu ovlivňuje a zároveň se stává jejím námětem. Do knih proniká lidová mluva, výjevy z nočního života, erotické náměty, populární hudba, film, zábavní průmysl a další znaky především městského prostředí. Do 60. let 20. století byly lidové jen náměty rurální, což se od tohoto období mění, motivy dříve okrajové se stávají klasikou. V literatuře je znázorňováno to, co bylo dříve nevyslovitelné, námětem se stávají dříve zakázaná témata. A co bylo jednou pojmenováno, se v zápětí stává jedním z možných způsobů chování. Díky tomuto vývoji se také hrdinové moderní doby, tedy idoly sportovní, hudební a filmové buď stávají protagonisty nebo alespoň výrazně ovlivňují atmosféru a poetiku knih. Čtenáři se tak utvrzují v přijatelnosti a správnosti způsobu života, který oni reprezentují a přispívají k rychlejšímu přijetí moderních vzorů převážně severoamerického původu: „Algunos de estos libros (...) se estudian como manuales de comportamiento.“ [s. 169 – Některé z těchto knih (...) se studují jako příručky chování.]

Přibližně od 40. let minulého století přichází s modernizací obava z masovosti, nastupuje vypjatý individualismus, který je v rozporu s vírou v demokracii. V tomto období se také z předsudků, mýtů a stereotypů zrodil model publika, průměrného konzumenta a idea toho,

jak by měla vypadat populární kultura. To, co je oblíbené mezi lidem, nesmí ukazovat žádné negativní stránky, vyzdvihuje se zábava.

V současné době postmoderní krize Monsiváis nachází v literatuře jistou nostalgii, snahu o zachycení pomíjivé přítomnosti a obracení se k minulosti, jelikož vše se děje tak rychle, že i přítomný moment se stává prakticky okamžitě minulostí:

Y al presente también se lo contempla de modo nostálgico, todo va tan rápido que es imposible fijar las emociones, *détente momento, antes que llegues ya has transcurrido*, (...) Lo posmoderno es aquí la evocación melódica del ya extinguido culto al Progreso. (s. 45)

[Na přítomnost je také pohlíženo nostalgicky, vše jde tak rychle, že je nemožné zachytit emoce, *zastav se okamžiku, dřív než nastaneš, už jsi uplynul*, (...) Postmoderna je tu melodickým vzýváním již zaniklého kultu Pokroku.]

Od konce 19. století až do druhé poloviny 20. století esejisté vyjadřovali víru v uskutečnění utopií, lid popisovali jako uvědomělý, schopný vlastními silami převést do praxe lepší a spravedlivější společenské systémy promyšlené filozofy, vědci a literáty. V esejích vytvářeli obraz uvědomělého obyvatelstva plného humanistických ideálů, které, pokud mu bude poskytnuta náležitá podpora a vzdělání, po němž touží, bude nadšeně pracovat pro vlast. Justo Sierra v *Projevu k otevření Národní univerzity* charakterizuje studenty, právě se otevírající univerzitu a její cíle následovně:

Me la imagino así: un grupo de estudiantes de todas las edades sumadas en una sola, la edad de la plena aptitud intelectual, formando una personalidad real a fuerza de solidaridad y de conciencia de su misión, que recurriendo a toda fuente de cultura, brote de donde brotare, con tal que la linfa sea pura y diáfana se propusiera adquirir los medios de nacionalizar la ciencia, de mexicanizar el saber.³⁸

³⁸ Cit. podle: Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I*. Cit. vyd., s. 59-60

[Představuji si ji takto: skupina studentů různého věku spojených v jediný věk, ve věk plných intelektuálních schopností, na základě solidarity a s vědomím svého poslání tvoří skutečnou osobnost, která si předsevzala získat prostředky k vytvoření národní vědy a mexické učenosti, plně využívající kulturní prameny, nezáleží odkud prýští, je-li míza čistá a čirá.]

José Vasconcelos natolik věřil ve schopnosti latinskoamerického lidu, ideální směsice různých ras příznivě formované přinesenými i místními vlivy, že dokonce předpovídal samostatné nalezení správného nasměrování, kterým se lid přirozeně vydá. Monsiváis se zmiňuje o mesianistickém proudu esejistiky, který vymezuje a určuje latinskoamerický lid, společnost a kulturu jako výsledek působení jedinečnosti a nesmírnosti kontinentu a jeho historie:

La nueva idea de *América* se desliga de Estados Unidos, y se ostenta como totalidad exaltada, el continente con el Caribe adjunto, donde todo reverbera en función de la belleza épica: ríos, montañas, gente, pasado indígena, grandeza de los libertadores. (s. 128)

[Nová představa Ameriky se odpoutává od Spojených států a projevuje se jako exaltovaný celek, kontinent spolu s Karibskou oblastí, kde se vše zrcadlí jako představení epické krásy: řeky, hory, lidé, indiánská minulost, velikost osvoboditelů.]

V mesianisticky zaměřených esejích majících kořeny v 19. století autoři popisují Latinskou Ameriku jako celek na základě historických, kulturních a přírodních poměrů a předpovídají její utopickou budoucnost. Tento proud se v esejistice udržel a autoři se i nadále snažili určit povahu národů na základě dojmů a pocitů, které v nich vyvolaly přírodní poměry působící na obyvatelstvo, ať už se jedná o dusivou změť pralesa nebo o průzračný horský kraj:

(...) las peculiaridades de la conformación de nuestro territorio constituido por una gigantesca herradura de cordilleras que, emergida

del océano en plena zona tórrida, la transforma en templada y la lleva hasta la fría y la sube a buscar la diadema de nieve de sus volcanes en plena atmósfera polar (...) nos presenta el hecho, único quizás en la vida étnica de la tierra, de grandes grupos humanos organizándose y persistiendo en existir y evolucionando y llegando a constituir grandes sociedades, y una nación resuelta a vivir, en una altitud en que, en otras regiones análogas del globo, o los grupos humanos no han logrado crecer, o no han logrado fijarse, o vegetan incapaces de llegar a formar naciones conscientes y progresivas.³⁹

[(...) osobitost stavby našeho území tvořeného gigantickou podkovou pohoří, které vybíhá z oceánu v tropickém pásmu a mění ho na mírné až chladné, zvedá se ke sněhové čelence svých vulkánů se zcela polárním podnebím (...) nám předkládá skutečnost, možná jedinečnou v životě etnik na Zemi, že se velké skupiny lidí zformovaly a trvale žily, vyvíjely se a vytvořily významné společnosti a národ, který se rozhodl žít v nadmořské výšce, v níž se v podobných regionech jinde na Zemi skupinám lidí nepodařilo rozrůstat, neudržely se tam nebo přežívají neschopny vytvořit cílevědomé a pokrokové národy.]

Takto zachytil různorodost subkontinentu z ní vyplývající velikost jeho národů Justo Sierra v již citovaném *Projevu k otevření Národní univerzity*. Monsiváis se oproti němu a dalším svým předchůdcům nenechává při svých úvahách ovlivňovat dojmy a pocity, jeho cílem je sociologicko-psychologická analýza společnosti především na podkladě jejích kulturních projevů, v rámci čehož nejen soustavně studuje zobrazení lidu (středních vrstev) v literatuře, ale také se právě těmito dříve často opomíjenými širokými vrstvami systematicky zabývá. Kromě toho, že znovu v kontextu své doby, ze svého úhlu pohledu a bera v potaz všechny společenské vrstvy, promýšlí tradiční témata, jako jsou například religiozita, umění, zahraniční vlivy atd., nově do centra zájmu staví moderními médii šířenou masovou kulturu a lidovou zábavu městské společnosti. Hledá kořeny tohoto moderního lidového

³⁹ Tamtéž, s. 60

kulturního proudu, zároveň se snaží postihnout jeho dopady na společnost a zjistit jaké změny v ní vyvolává. Takto soustředěný zájem o pop-kulturu je nový a u předchozích esejistů se neobjevuje.

Z hlediska zájmu o široké vrstvy nebo o jejich typické zástupce lze za předchůdce Carlose Monsiváise považovat Octavia Paze a Samuela Ramose, i když se v níže uvedených dílech nezaměřovali na celý kontinent, ale pouze na mexickou společnost. Tématy, jako jsou například pocíťovaná méněcennost zakrývaná siláctvím a uzavíráním se před světem, iracionální nedůvěra a z ní vyplývající absence vize do budoucnosti, téma mužnosti a vlivu patriarchální společnosti, imitování moderního způsobu života, se zabývá nejen Samuel Ramos v eseji *Psychoanalýza Mexičana* (*Psicoanálisis del mexicano*, 1934), ale objevují se i u Carlose Monsiváise. Ramos pozoruje výskyt těchto prvků a vlastností v různých vrstvách společnosti. V úvodu eseje píše: „El objeto de este trabajo no es criticar a los mexicanos con una intención maligna.“⁴⁰ [Účelem této práce není záměrně zle kritizovat Mexičany.], což také nečiní, nicméně mexickou společnost podrobuje na svou dobu velmi tvrdé kritice. A podobně jako Octavio Paz vidí Mexičany jako osoby žijící v sebeklamu („autoengaño“), z podstaty uzavřené, nepřístupné změnám: „(...) el mexicano de hoy es igual al de hace cien años , y su vida transcurre (...): en una inmutabilidad egipcia.“⁴¹ [(...) dnešní Mexičan je stejný jako byl Mexičan před sto lety a jeho život plyne (...): v egyptské nehybnosti.] Mexičan je neschopný navázat skutečný kontakt s okolím a Ramos dochází k závěru: „Podemos representarnos al mexicano como un hombre que huye de sí mismo para refugiarse en un mundo ficticio.“⁴² [Můžeme si představit Mexičana jako člověka, který před sebou samým utíká a ukrývá se ve smyšleném světě.] Cestu vedoucí k řešení tohoto problému spatřuje v sebepoznání každého jedince: „Cuando el hombre (...) descubra lo que es, el resto

⁴⁰ Tamtéž, s. 441

⁴¹ Tamtéž, s. 454

⁴² Tamtéž, s. 454

de la tarea se hará por sí solo.⁴³ [Až člověk (...) odhalí, jaký je, zbytek díla se vykoná sám od sebe.]

Také Octavio Paz v již zmiňovaném *Labyrintu samoty* analyzuje tato témata a dochází k podobným závěrům jako Samuel Ramos. Paz vidí Mexičany jako masky, uzavřené osoby nezajímající se o své okolí ani o své blízké: „(...) el mexicano se me aparece como un ser que se encierra y se preserva: máscara el rostro y máscara la sonrisa. (...) todo le sirve para defenderse (...)“⁴⁴ [(...) Mexičan se mi jeví jako bytost, která se uzavírá a chrání: obličej je maskou a úsměv je maskou. (...) vše mu slouží k sebeobraně (...)] Skutečný člověk se skrývá tak hluboko, že sám sebe nezná, je nedůvěřivý a netečný: „La preeminencia de lo cerrado frente a lo abierto no se manifiesta sólo como impasibilidad y desconfianza, ironía y recelo, sino como amor a la Forma.“⁴⁵ [Převaha uzavřenosti nad otevřeností se neprojevuje pouze jako lhostejnost a nedůvěra, ironie a podezírání, ale také jako láska k formám.] Oblibu formálnosti, ceremonií a obřadů považuje za dědictví jak indiánské, tak španělské a také za jistou formu obrany.

Monsiváis se s Pazem v názoru na netečnost lidu rozchází, nepovažuje ji za jeho přirozenou součást nebo dědictví po předcích, ale tvrdí, že se jedná o výsledek vlivu státu, církve a buržoazie, které lidu nenabízejí žádné podněty a možnosti rozvoje, nemotivují ho, ale naopak je pro ně pohodlnější udržovat ho v apatickém stavu, kdy po ničem netouží a o nic se nezajímá.

Monsiváis stejně jako Ramos sice dochází ke zjištění, že společnost přijímá moderní modely především formou jejich imitace, ale už se s ním neshoduje v názoru na neměnnost jedince, který se pod svrchní slupkou ukrývá. Naopak tvrdí, že touto formou si je osvojí natolik, že nakonec dojde ke skutečným změnám v názorech, postojích a chování jedinců i celé společnosti.

⁴³ Tamtéž, s. 455

⁴⁴ Paz, Octavio. Cit. d., s. 164

⁴⁵ Tamtéž, s. 167

Monsiváise s Pazem spojují i další témata promyšlená v rámci nejširší společnosti, jsou jimi náboženství a revoluce. Zatímco Monsiváis pozoruje aktuální vliv těchto fenoménů a moderní projevy, které vnesly do společnosti, Paz akcentuje životnost dávných struktur a forem, vrací se do hluboké minulosti a filozoficky se zamýšlí nad jejich historickým základem a významem, odkrývá hluboké vrstvy společnosti. Snaží se postihnout, co se v dnešním člověku a společnosti uchovalo z minulosti, hledá to neměnné, nazírá společenské posuny jako vyjádření touhy a snahy člověka o návrat ke kořenům, do šťastných dob počátků:

Nuestra soledad tiene las mismas raíces que el sentimiento religioso. Es una orfandad, una oscura conciencia de que hemos sido arrancados del Todo y una ardiente búsqueda: una fuga y un regreso, tentativa por restablecer los lazos que nos unían a la creación.⁴⁶

[Naše samota má stejné kořeny jako naše náboženské cítění. Je to osiřelost, temné vědomí, že jsme byli vytrženi z Celku, a horoucí hledání: útěk a návrat, pokus o znovuoobnovení pout, které nás spojovaly se stvořením.]

3.2.2. Otázka adresáta literárního díla

Od okamžiku rozmachu mexické esejistiky, ke kterému došlo v období modernizmu na přelomu 19. a 20. století, se autoři v následujících desetiletích často pohybovali výhradně v akademickém a intelektuálním prostředí, eseje v této době byly publikovány v časopisech majících vybraný okruh čtenářů nebo byly přednášeny na konferencích či při příležitostech oslav výročí a inauguracích kulturních nebo vzdělávacích institucí. Tak tomu bylo například v případě eseje Julia Jiméneze Ruedy *Mexiko hledající svůj výraz* (México en busca de

⁴⁶ Tamtéž, s. 155

su expresión, 1942), který byl původně proslovem na Třetím mezinárodním kongresu profesorů iberoamerické literatury (Tercer Congreso Internacional de Catedráticos de Literatura Iberoamericana) konajícím se roku 1942, nebo u mnoha textů Jaime Torrese Bodeta, jako *Objevení Nového světa* z roku 1941 (El descubrimiento del Nuevo mundo), poprvé předneseném při příležitosti oslav Dne rasy (Fiesta de la Raza) či *Amerika se rodí* (América está naciendo), projevu k inauguraci Deváté mezinárodní americké konference (Novena Conferencia Internacional Americana, 1948) a dalších.

Esejistická díla byla tedy určena pro jistý druh publika, vysokoškolsky vzdělané lidi, vyšší vrstvy, které zdaleka netvořily většinu společnosti. Avšak esejisté ovlivnění svým prostředím takový typ posluchače nebo čtenáře zároveň brali jako podklad ke svým názorům a teoriím, jako typického zástupce národa, o jehož projevy a postoje opírali optimistické závěry svých úvah. I když svá sdělení v zásadě adresovali celému národu, chtěli ovlivnit směřování veškerého obyvatelstva Latinské Ameriky, často se podvědomě obraceli k elitnímu typu příjemce a podle něj i volili jazykový styl, formulace a pojmy, pod kterými si běžný čtenář může, ale také nemusí být schopen představit něco, s čím by se mohl skutečně ztotožnit, a jejich potenciál k jeho skutečné aktivizaci je sporný. José Vaconcelos vidí v eseji *Radostný pesimismus* (Pesimismo alegre, 1931) proces, kterým právě prochází člověk, následovně:

Se liberto de la barbarie, se libró de la superstición, se libra a veces de la ignorancia. Y así como se han vencido otros períodos en favor siempre de la personalidad humana total, trascendental, de igual suerte debemos estar hoy alerta para librarnos de los monstruos modernos: el Estado, el fanatismo político y la reacción, lo mismo bolchevista que fascista. Un hombre nuevo va a surgir (...) será otra vez una expresión cabal del hombre eterno que sobrevive a sus

propios arreglos y exterioridades. El hombre total es la única aspiración eterna.⁴⁷

[Zbavil se barbarství, osvobodil se od pověr a někdy se zbavuje zaostalosti. A tak jako byla ovládnuta jiná období ve prospěch úplné, transcendentální lidské osobnosti, dnes musíme být stejně ostražití, abychom se osvobodili od moderních monster: Státu, politického fanatismu a reakce, bolševické stejně jako fašistické. Zrodí se nový člověk (...) bude to znovu celistvý projev věčného člověka, který bude dál žít podle svých pravidel a forem. Úplný člověk je jedinou věčnou touhou.]

Vševědoucí („omnisciente“) autor vyložil informovanému a předem zainteresovanému příjemci problém, sdělil mu svůj názor nebo připojil filozofické pojednání na dané téma, psané sice vybraným a okouzlejícím jazykem, ale jen těžko prostupné a přitažlivé pro širší vrstvy. Běžné publikum naopak mohl oslovit revoluční patos, vypjatá národní hrdost, tak jak jsou bohatě zastoupeny například v eseji Jaimeho Torrese Bodeta napsaném roku 1944 ku příležitosti položení základního kamene *Památníku Matky* (Monumento a la Madre) s příznačným názvem *Mexická matka* (Madre mexicana):

Venimos aquí, grandes y pequeños, párvulos y adultos, funcionarios, escritores, artistas y periodistas, discípulos y maestros, a colocar la primera piedra de un monumento que repetirá el que cada uno de nosotros ha levantado en el interior de su corazón para ti, madre mexicana, testimonio humano, familiar y patético de la patria.⁴⁸

[Sem přicházíme, velcí a malí, děti a dospělí, úředníci, spisovatelé, umělci a novináři, žáci a učitelé, abychom položili základní kámen památníku, který je opakování toho, co každý z nás vztyčil v nitru svého srdce pro tebe, mexická matko, lidské, rodinné a pohnuté svědectví vlasti.]

⁴⁷ Cit. podle: Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I*. Cit. vyd., s. 136

⁴⁸ Torres Bodet, Jaime. Cit.d., s. 938

Přitažlivý pro čtenáře byl jistě i důraz na jedinečnost vlastního státu či latinskoamerického kontinentu, líčení přírodních a uměleckých krás, jaké najdeme například v eseji Jesúse T. Aceveda *Koloniální architektura v Mexiku* (La arquitectura colonial en México, 1914):

Nuestro admirable Sagrario Metropolitano, obra maestra de arquitectura, tanto por su sabia distribución cuanto por la deliciosa ornamentación de sus fachadas, subyuga profundamente. (...) Nada más inquietante que un altar churrigüesco. Dispuesto generalmente en forma de nicho y ocupando un muro frontero, asciende hasta su cima, tal parece que de ella desciende las estalactitas áureas. Cada columna contiene en su forma, incesantemente variable, mil representaciones diversas; por manera que entre sus festonados flancos dorados un querubín sonrío, una virgen se marchita, un mártir brutalmente colorido muestra impasible y tremenda herida.⁴⁹

[Náš obdivuhodný Metropolitní Svatostánek, mistrovské dílo architektury, známý jak svým moudrým rozmístěním, tak delikátní výzdobou fasády, si člověka hluboce podmaní. (...) Nic není tak zneklidňující jako oltář v barokním stylu churrigüesco. Uspořádaný většinou do formy výklenku zaujímá protilehlou zeď, stoupá až ke stropu a vypadá, jako by se z něj spouštěly zlatavé stalaktity. Každý sloup obsahuje ve své nekonečně různorodé formě tisíc rozličných vypoodobnění: mezi svými vroubkovanými pozlacenými křídly se usmívá cherubín, panna umírá, hrubě vybarvený mučedník netečně ukazuje své strašné zranění.]

Eseje zpravidla obsahovaly také návod na nejlepší postup v dané problematice, vizi do budoucna sdělovanou většinou formou výkladu a apelování na lepší stránky člověka, výzvy k činu a k práci ve prospěch lidstva. Někteří autoři si nicméně uvědomovali, že nemluví o všech a ke všem, ale vědomě oslovují elity, které by měly jako jakýsi

⁴⁹ Cit. podle: Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I*. Cit. vyd., s. 155

předvoj určovat směr a svým příkladným jednáním urychlit vývoj společnosti žádoucím směrem.

Také Carlos Monsiváis se obrací k oběma výše jmenovaným částem společnosti, ale jeho přístup k nim je jiný, nejen odlišně hodnotí jejich význam a úlohu, má k nim jiný vztah, ale také se snaží dosáhnout zcela jiného účinku.

Autor je především mluvčím lidí, kterým nikdo nenaslouchá. Monsiváis střední a nižší vrstvy, kterými se zabývá, v mnohém kritizuje, nebere si servítky a snaží se přesně a bez vytáček postihnout problém. Je ve svém názoru na ně upřímný, ale v žádném případě se nejedná o nezaujatou studii a kritiku, naopak s nimi hluboce soucítí:

Sus metas ideales suelen contenerse en el universo de veinticuatro horas, y equivalen al sueño de la sobrevivencia. Pero agrade a sus muy escasos derechos la identificación entre luchas sociales y subversión anacrónica.(s. 250)

[Jejich ideály se omezují na časoprostor o dvaceti čtyřech hodinách a rovnají se touze po přežití. Tento sen však rozšiřuje jejich nepočetné svobody o právo účastnit se společenských střetů nebo zastaralé podvratné činnosti.⁵⁰]

Nové naděje a přísliby moderní společnosti platí jen pro úzkou a centralizovanou část, jsou nedosažitelné pro široké vrstvy, které se tak ocitají před dalším obdobím uvěznění, vyloučení. Jejich situaci považuje za natolik obtížnou, že ji nemohou změnit pouze vlastními silami a potřebují pomoci, což ale neznamená, že by měly rezignovat na jakoukoli aktivitu. Naopak je vybízí, aby spolu s ním hledaly a zkoušely alternativní cesty a možná řešení. Společnost je opět rozdělena na bohatou menšinu a chudou většinu, stojí před úkolem řešit v nových souvislostech tento starý problém.

Monsiváis už není vševědoucím autorem poučujícím čtenáře, popisuje události, kterých se účastnil jako očitý svědek, sděluje své

⁵⁰ Housková, Anna. *Druhý břeh západu*. Cit. vyd, s. 331

osobně prožité pocity, navazuje intimní kontakt se čtenářem, buduje si u čtenáře důvěru. Často se na něj výslovně obrací, chce ho zaujmout, pobavit a možná i trochu šokovat, dělá vše s cílem vzbudit jeho pozornost a osobně ho zasáhnout, neboť mu na jeho osudu opravdu záleží:

La suya es una visión que, de no mediar el humor y la ironía, caería en amargura. Sin embargo, su apuesta es por una sociedad humillada, dolida, cansada de los experimentos políticos y de los sacrificios económicos.⁵¹

[Jeho pohled je takový, že, kdyby nebyl odlehčen humorem a ironií, upadl by do hořkosti. Sází na poníženou a zkroušenou společnost, unavenou politickými experimenty a ekonomickými oběťmi.]

Autor se také obrací k elitám, oslovuje i vyšší vrstvy, právě ty, které jsou podle něj zodpovědné za současný stav. Pravicové vlády a státní orgány, sektor zakořeněný v minulosti, jenž se drží svých pozic a zavedených modelů, dostatečně neplní své funkce, nepodporuje oblasti důležité pro rozvoj obyvatel, má lví podíl na dnešním postavení většiny společnosti. Bez obalu a záměrně je ostře kritizuje, ironickými a sarkastickými poznámkami je chce vytrhnout z klidu a pohnat k zodpovědnosti. Takto například hodnotí vystupování zástupců vládnoucí pravice v médiích:

En la confrontación la derecha pierde. Quedan de relieve la intolerancia, el nivel preverbal, los vínculos entre pérdida de vocabulario y renuncia a cualquier poder expresivo, la angustia de quienes creen representar las convicciones mayoritarias y de pronto se sienten en minoría. (s. 245)

⁵¹ Ponce, Armando. *La implacable crítica de Monsiváis en defensa de una sociedad "sacrificada"*. 13.9.2004. [online]. Dostupné z: <<http://www.geocities.com/SoHo/Cafe/8909/monsproc.html>>

[V konfrontaci pravice prohrává. Na povrch vystupuje netolerance, preverbální úroveň, spojení ztráty slovní zásoby s rezignací na jakoukoli sílu výpovědi, úzkost těch, kteří si myslí, že zastupují většinové přesvědčení a najednou cítí, že jsou v menšině.]

3.2.3. Šíření názorů literátů ve společnosti

Na konci 19. století je lid Latinské Ameriky nevzdělaný a prakticky na celém kontinentě vládne analfabetizmus, přesto lid k literátům vzhlíží, velcí spisovatelé jsou hrdiny národů. Texty se sice těžko šířily, ale básně se lidé učili nazpaměť, proto národy nejvíce ovlivňovali básníci, v první polovině 20. století hlavně modernisté: „(...) al ampliar el lenguaje amplían considerablemente la visión del mundo de sus lectores y discípulos (...)“ [s. 117 – (...) s rozšiřováním možností jazyka rozšiřovali značně obzory svých čtenářů a žáků (...)], kteří přinesli novou senzibilitu, přispívali k uvolnění citů a vášní a tím i k sekularizaci společnosti. Kromě nich to byli především esejisté, kteří určovali směřování národa a ovlivňovali ho jak svou tvorbou, tak svou praktickou činností.

Na počátku mohutného rozmachu esejistiky v období modernizmu nezřídka docházelo k propojení tvorby s politickou nebo společenskou angažovaností autora a tento trend se udržel po několik desetiletí. Esejisté své ideje a záměry nejen prezentovali ve svých textech, publikovali knižně či časopisecky a propagovali na přednáškách a konferencích, ale často je i osobně prosazovali a podíleli se na jejich realizaci. Byli součástí latinskoamerické inteligence, vrstvy určující směr vývoje společnosti a sloužící lidu za vzor, jejímž posláním dle slov Alfonse Reyese v té době bylo „(...) el trabajo intelectual como servicio público y como deber civilizador“⁵² [(...) intelektuální činnost jako veřejná služba a civilizační úloha].

⁵² Reyes, Alfonso. Cit. d., s. 233

Esejisté byli často zároveň politiky, zastávali různé veřejné funkce. Mnozí z nich, jako například Samuel Ramos, byli přirozeně podněcovateli intelektuálního rozvoje a kulturního života společnosti, zakládali nebo byli členy institucí, spolků, pořádali konference, sympózia, podíleli se na řízení škol, Národní Univerzity a dalších vzdělávacích nebo vzděláním se zabývajících institucí. Namátkou můžeme jmenovat Alfonsa Reyese a Octavia Paze, kteří mnoho let sloužili v diplomatických službách, Justo Sierra byl poslancem a ministrem školství (ministro de Instrucción Pública), také José Vasconcelos kromě jiného zastával během vlády Eulalia Gutiérreze funkci ministra školství (secretario de Educación), stejný post měl i po nástupu Obregóna, později dokonce , i když neúspěšně, kandidoval na prezidenta.

Carlos Monsiváis používá k šíření a propagaci svých myšlenek moderní metody, které mají v dnešní době daleko větší dosah a zřejmě právě proto je volí. Velkou roli hraje jistě fakt, že je populárním a uznávaným novinářem, má možnost každodenně publikovat. Využívá všechny prostředky, které mu nabízí moderní doba, samozřejmě publikuje knižně, ale také své články zveřejňuje nejen v tištěných periodikách, ale i na internetu, nevyhýbá se ani rozhovorům pro rozhlas nebo televizi. Veřejného života a vystupování se tedy v žádném případě nestrání. Kromě toho přednáší na univerzitách, což mu dává možnost osobně a nezprostředkovaně sdělovat své názory a ideje, a tak přímo sledovat reakce svého publika.

I u Monsiváise je tedy patrný silný popud k ovlivňování vývoje společnosti, ale již necítí jako nutnost zasvětit svůj život přímo práci pro vlast. Není spasitelem národa, který své myšlenky vlastnoručně zavádí do praxe, ale spíš se snaží lidi nasměrovat tak, aby začali pracovat sami na sobě a přebírali zodpovědnost za svojí i společnou budoucnost.

3.3. Styl autora

Autor je v *Rodinné podobě* typickým esejistickým „těkajícím hlasem“. V předmluvě nazvané „Advertencia preliminar“ [s. 11 – *Úvodní poznámka*] shrnuje bouřlivý vývoj a změny, kterými latinskoamerická společnost prošla, čímž ve zkratce nastíní všechna témata, kterými se bude později podrobně zabývat. Jaké téma bude převažovat vždy lapidárně naznačí v nadpisu každé části, většinou tak učiní pomocí výstižné zkratky často nepostrádající lehkou ironií.

Pro část pojednávající především o revolucích, národních hnutích, hledání a vymezení podstaty Latinské Ameriky a zdůrazňování její jednoty a jedinečnosti, tak zvolil hyperbolický název „*Íncultas razas ubérrimas*“ [s. 113 – Slovné plodné rasy], kterým autor ironicky odkazuje k národnímu patosu tak často se objevujícímu v dílech jeho předchůdců. Podobný účel má jistě i otázka „*¿Pero ¿hubo alguna vez once mil héroes?*“ [s. 79 – Ale bylo někdy jedenáct tisíc hrdinů?], použitá jako pojmenování části, ve které se zamýšlí nad popularitou a množstvím hrdinů různého původu. Anglickým nadpisem „*South of the border, down Mexico's way*“ [s. 51 – Jih hranice, dolů mexickou cestou] u kapitoly pojednávající o filmech a kinematografii odkazuje k zemi původu této oblíbené lidové zábavy. V názvech hojně používá podtituly (v pěti ze sedmi případů), aby upřesnil hlavní téma příslušné části. Podtituly také klade mezi odstavce, buď aby upozornil na to, co považuje za momentálně nejdůležitější, nebo aby předem naznačil svůj názor na danou problematiku.

Hlavní téma se ale v každé části postupně rozrůstá o témata vedlejší, autor během úvah objevuje další souvislosti, zaujmou ho jiné stránky problému, jeho myšlenky poletují tam a zpět. Počítá s překryvy, vrací se k určitým tematickým okruhům, aby je prozkoumal z nového úhlu pohledu, v jiném kontextu, na dalším stupni vývoje, občas dokonce pocítí nutnost redefinovat jejich podstatu. To ale vyplývá z logiky zvoleného tématu, kterým je kulturní a společenský život obyvatel

Latinské Ameriky, takže i v *Rodinné podobě* stejně jako v životě je vše organicky propojené. Kniha z tohoto hlediska netvoří homogenní dílo, ve kterém by vládl jednotný postup a pevný řád, každá z jeho sedmi částí (nepočítáme-li úvod a závěr nazvaný „A manera de epílogo“ [s. 247 – Namísto doslovu], který nicméně také lze považovat za kapitolu), by mohla plnohodnotně existovat samostatně. Dohromady však nabízí celistvější pohled.

Po stránce jazykového stylu a celkového „tónu“ esejí sice nelze Monsiváisovu tvorbu zařadit do žádného silného literárního proudu, lze nicméně mezi jeho předchůdci nalézt autory, kteří píšou o záležitostech jak každodenních, tak i neobvyklých, s podobnou ironií až černým humorem. Jedním z nich je Julio Torri, autor pouhých tří svazků obsahujících směs eseje, básnické prózy a humorných povídek. Ve svých textech s předstíranou vážností, humornou zkratkou i poetickou imaginací upozorňuje na nesmyslnost a špatné stránky tak různých věcí, jevů i osob, jako je například poprava zastřelením, ženy či profesor v kraťoučkém textu nazvaném *Odměněná pokora* (*La humildad premiada*, 1940):

En una Universidad poco renombrada había un profesor pequeño de cuerpo, rubicundo, tartamudo, que como carecía por completo de ideas propias era muy estimado en sociedad y tenía ante sí brillante porvenir en la crítica literaria.

Lo que leía en los libros lo ofrecía trasnochado a sus discípulos la mañana siguiente. Tan inaudita facultad de repetir con exactitud constituía la desesperación de los más consumados constructores de máquinas parlantes.

Y así trascurrieron largos años hasta que un día, en fuerza de repetir ideas ajenas, nuestro profesor tuvo una propia, una pequeña idea propia luciente y bella como un pececito rojo tras el irisado cristal de una pecera.⁵³

⁵³ Cit. podle: Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I*. Cit. vyd., s. 316

[Na jedné málo známé univerzitě byl profesor malé postavy, různolící a koktavý, který, jelikož zcela postrádal vlastní myšlenky, byl ve společnosti velmi vážený a měl před sebou skvělou budoucnost na poli literární kritiky.

To, co četl v knihách, nabízel svým žákům následujícího rána po probdělé noci. Tak neslýchaná schopnost přesného opakování vyvolávala zoufalství u špičkových konstruktérů mluvících strojů.

A tak uběhly dlouhé roky, až jednoho dne ve snaze opakovat cizí myšlenky náš profesor měl jednu vlastní, jednu malou vlastní myšlenku zářící a krásnou jako červenou rybičku za duhovým sklem akvária.]

Carlos Monsiváis však bývá nejčastěji spojován se Salvadorem Novem,⁵⁴ se kterým ho kromě podobného stylu pojí i kritický postoj vůči společnosti, jenž člověka neustále k něčemu nutí. Oba souzní v kritice jejího materialistického zaměření, kterému se Novo věnuje v eseji *Na obranu použitých věcí* (En defensa de lo usado, 1938). Nejen tematicky, ale i ironickým tónem je Monsiváisově tvorbě blízký Novoův text *O výhodách, když člověk nejde s módou* (De las ventajas de no estar a la moda, 1925) o nárocích, které kladou na člověka překotné proměny moderní společnosti. Chce-li být moderní a udržet si svůj společenský status, musí se člověk informovat o všech trendech a na základě toho se vhodně vyjadřovat, oblékat atd. Před tímto neustálým útokem společenského dění může uprchnout a užít si trochu klidu pouze na venkově nebo v nemoci. Novo na závěr poněkud morbidně podotýká, že smrt vhodným východiskem není: „(...) yo os aseguro que no tenéis otra escapatoria: el hospital o la casa de campo. Acaso quede también el suicidio; pero de éste habrían de hablar también las

⁵⁴ Poniatowska, Elena. *El libro de Linda Egan sobre Monsiváis*. 30.6.2005 [online].

Dostupné z:

<<http://www.jornada.unam.mx/2004/may04/040509/03aa1cul.php?origen=opinion.php&fly=1>>

notas de sociedad.⁵⁵ [(...) ujišťuji vás, že nemáte jiné východisko: nemocnice nebo dům na venkově. Snad ještě zbývá sebevražda, ale pak by o vás také psali ve zprávách ze společnosti.]

Monsiváisův styl se pohybuje od jakoby nezúčastněného výkladu až po zapálenou kritiku, svou funkci má také humor ve formě sarkasmu a ironie. V esejích převažuje snaha o přesné formulování a vyčerpávající vystižení fenoménu. Pro popis chaosu, víření, hemžení moderní společnosti autor používá tzv. breughelovské výčty. Touto metodou se vyrovnával s přívalem dojmů už Cortés a kronikáři užaslí nad rozmanitostí Nového Světa, užíval jich Alfonso Reyes a proslavil se jimi Gabriel García Márquez.⁵⁶

Puntualizadas las reglas de juego, hacen su entrada los temas „inexistentes“, virtualmente indecibles: el aborto, el incesto, el donjuanismo patológico, la homosexualidad masculina y femenina, la promiscuidad, el maltrato a los niños, la vida sexual en la Tercera Edad, el cambio tecnificado de cuerpo, la psicología de los violadores, la pasividad o la resistencia femeninas ante las golpizas conyugales, el travestimiento, el cambio de parejas... (s. 237)

[Když jsou upřesněna pravidla hry, objevují se „neexistující“ témata, zdánlivě nevyslovitelná: potrat, incest, patologické donjuanství, mužská a ženská homosexualita, promiskuita, týrání dětí, sexuální život v třetím věku, techniky změn těla, psychologie násilníků, pasivita nebo odpor žen k domácímu násilí, travestie, výměny partnerů...]

Autor občas nečekaně přeruší výkladové pasáže použitím výstižné sarkastické zkratky, což vede k odlehčení tématu. Čtenář, který je zcela vtažen do závažného problému, navíc získá díky humoru odstup a možnost vidět věci z nadhledu, jindy je tímto způsobem znejistňován a nucen k pochybám o autorově názoru a tím potažmo

⁵⁵ Cit. podle: Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno II*. Cit. vyd., s. 103

⁵⁶ Srov. Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a románech)*. Cit. vyd., s. 45 - 46

i o svém, je podněcován k přemýšlení a je mu znemožňováno pouhé pasivní přijímání.

Monsiváis využívá k aktivizaci čtenáře i další metody. Ačkoli je jeho cílem výstižnost a přehlednost bez samoučelně přebujelých formulací, ve kterých by se čtenář ztrácel, někdy naopak použije dlouhých souvětí a nutí čtenáře změnit se ve svého druhu detektiva a pátrat po skrytém významu, domýšlet, co autor řečeným skutečně míní.

Monsiváisův styl nevyžaduje objektivní tón vyplývající z neosobního úhlu pohledu vševědoucího vypravěče. Tón, který používá, odpovídá hlasu očitého svědka, se kterým se čtenář může identifikovat, vede ho k tomu, aby se stal součástí toho, co čte. Postavení očitého svědka podporuje zvolením vrstvy jazyka adekvátní k zachycované situaci a jakými „ukázkami z běžného života“ ve formě dialogů nebo přímé řeči, čímž text oživuje, dodává důvěryhodnosti vyprávěnému nebo se také zároveň vhodně zvolenou „citací“ k realitě ironicky vyjadřuje: „Afirmo la estudiante Beatriz Cuevas, de diecinueve años: „No estoy de acuerdo en que se anuncien preservativos como chocolates, pienso que la virginidad de la mujer es muy importante.“ [s. 234 – Beatriz Cuevas, devatenáctiletá studentka, tvrdí: „Nesouhlasím s tím, aby se propagovali prezervativy stejným způsobem jako čokoláda, myslím, že panenství je velmi důležité.“]

Autorův jazykový repertoár je bohatý, užívá jazyk spisovný, hovorový, poetický, pohrává si se čtenářem a neváhá použít i silné výrazy jako nástroje proti uzavřené společnosti:

Ya no hay mujeres así, como las de 1900 o 1940, porque para que hubiera mujeres así la femineidad debería ser un museo con pretensiones de campo de concentración, mientras que si se eleva la identidad masculina al rango de noción imperturbable, se la militariza.
(s. 175)

[*Dnes už nejsou takové ženy, jako v letech 1900 nebo 1940, protože kdyby byly takové, ženství by muselo být muzeem s požadavky*

koncentračního tábora, kdežto, jestliže se vyzdvihuje mužství na úroveň neotřesitelného pojmu, dochází k jeho militarizaci.]

Nevyhýbá se ani slangu či vulgarizmům, pokud mají spojení s tématem. V kapitole zabývající se změnami v rolích a chování mužů a žen nazvané „Las migraciones de conducta y aspecto“ [s. 172 – Změny chování a vzhledu] ilustruje vystupování dívek na konci 20. století následujícími slovy:

La joven no gasta ni un segundo en la elección de su vocabulario. ¡Carajo, coño, chingada madre! Ya pasó el tiempo en que las mujeres en presencia del Sexo Fuerte extraían las palabras como si se probaran anillos. (...) Así es, cabrones, y la chava se desplaza en el territorio libre del habla, allí donde no hay el miedo que sí tiene cuando anda sola, sólo se acuerda con angustia de su condición de mujer cuando nadie la acompaña. (s. 172 – 173)

[Děvče ani na okamžik nezaváhá při výběru slov. Sakra, do prdele, kurva! Už jsou pryč doby, kdy ženy v přítomnosti zástupců Silného Pohlaví vytahovaly slova, jako by si zkoušely prstýnky. (...) Je to tak, volové, a holka se volně pohybuje po území jazyka, kde neexistuje strach, který pociťuje, když jde sama, na své postavení ženy si s úzkostí vzpomene pouze, když ji nikdo nedoprovází.]

Svým pichlavým humorem Monsiváis satirizuje politický život a prostředky, kterými se vlády snaží upevnit svůj vliv, působit na lid a šířit oficiální kulturu. Proto věnuje svou pozornost televizi, která má, dle oficiálních míst, sloužit právě k těmto účelům, a snaží se vystihnout její funkce. Mezi ostatními funkcemi téměř s vědeckou přesností seřazenými pod body a) až h), zcela vážně, ale jistě ne beze stopy ironie uvádí: „g) Contribuye eficazmente al control demográfico al reducir las horas de ocio fecundante.“ [s. 213 – g) Účinně přispívá k regulaci demografického vývoje tím, že snižuje počet hodin plodné zahálky.]

Autor chce čtenáře pobavit a zároveň seznámit se společenskými problémy, probudit jeho svědomí. Klade otázky a sám na ně odpovídá, aby komentoval události společně se čtenářem, rétorickými otázkami usiluje o získání jeho pozornosti. Čtenáře nutí k zamyšlení také spojením protikladných konceptů: caudillos que son monumentos escultóricos en vida [s. 89 – vůdci jsou žijícími sošnými pomníky].

Carlos Monsiváis se snaží působit nepředpojatě, zdánlivě spravedlivě a nezaujatě uvádí protikladné názory na týž problém. Nicméně komentáře, které vkládá do závorek, jakoby za účelem poskytnutí více informací a seznámení čtenáře se svým názorem, formuluje natolik ironicky, že se zdá, že slouží především k tomu, aby čtenáře pobavil a rozesmál.

Inútil disminuir el papel de la televisión en los procesos de identidad nacional (según sus adversarios, el apocalipsis, donde uno con tal de respetar a sus ancestros, se ve obligado a repetir los mismos gestos por toda una eternidad) y de integración a la sociedad (el Juicio Final según sus oponentes, donde uno renuncia a la esencia con tal de salvar la contingencia). (s. 211)

[Je marné zmenšovat úlohu televize v procesech hledání národní identity (dle jejích odpůrců apokalypsy, při které jedinec, za účelem respektovat své předky, je nucen celou věčnost opakovat stále stejná gesta) a sjednocení společnosti (Posledního Soudu podle jejích oponentů, kde jedinec, aby zachránil nahodilosti, rezignuje na podstatu).]

Typická pro Carlose Monsiváise je intertextualita: cituje spisovatele, zpěváky, filmy, do textu vkládá úryvky písní, lidových říkanek, novinových článků i televizních debat. Nejedná se ovšem jen o informace a motivy, které tak do textu vnáší, ale také o koexistenci a prolínání různých vrstev kultury, ke kterým tímto odkazuje. Autorovým současným psaným slovem prostupují texty jeho předchůdců i orální

kultura, ať už starší indiánská, nebo dnešní populární. „Text je prostorem, kde jednota neruší různost: jednou vrstvou prosvítá spodní obraz.“⁵⁷

Při popisu latinskoamerické kultury infiltrované severoamerickými hodnotami a jazykem užívá často anglických výrazů sloužících jako nástroj kritiky severoamerického vlivu v Latinské Americe. Amerikanizmy se tedy pochopitelně častěji vyskytují v úvahách týkajících se například filmu a dalších oblastí, kde je vliv velkého severního souseda nejsilnější: „(...) nosotros, espectadores y lectores, ya no venimos de la selva o de la sabana, ya no nos impacta fatalmente el *shock of recognition* de la jungla de asfalto (...)“ [s. 35 – (...) my, diváci a čtenáři, už nepřicházíme z lesů a savany, už nás nutně nezasahuje *shock of recognition* asfaltové džungle (...)]. Jindy anglické výrazy překládá do španělštiny, nicméně je graficky zdůrazní tak, aby upozornil na jejich původ, jako v pasáži o rockové hudbě a o jejím obrazu v literatuře, kde slovy „(...) ven en el ídolo el estilo-de-vida.“ [s. 169 – (...) vidí v idolu určitý způsob života] odkazuje k anglickému spojení way of life.

Grafické hrátky s textem jsou vůbec u Carlose Monsiváise oblíbené a časté. Užívá velkých písmen u výrazů Pueblo, Historia, Espíritu a dalších, čímž je povyšuje na úroveň oficiálních pojmů, z každého takto tvoří svůj osobní „terminus technicus“ a zároveň ironicky zdůrazňuje důležitost, kterou mu společnost přikládá.

Odlišný význam dodává slovům také použitím interpunkčních znamének nebo kurzívy, pomocí které vyznačuje slova opačného významu jako „*lo masculino y lo femenino*“ [s. 174 – ženské a mužské] nebo výrazy, které považuje za klíčové, na něž chce upozornit. Tímto zdůrazněním je dostává do pozice protikladů a nutí čtenáře o nich přemýšlet, pátrat po spojení mezi nimi, které autor takto naznačil:

⁵⁷ Housková, Anna. *Druhý břeh západu*. Cit vyd., s. 25

(...) donde se hablaba de *equidad* aparece *la caridad cristiana* (ocasional), donde decía intereses del pueblo se dice *capitalismo popular*, el verbo *privatizar* sustituye a *nacionalizar* y *la conciencia de clase* cede el sitio a *la resignación*. (s. 249)

[(...) tam, kde se mluvilo o *umírněnosti*, objevuje se *křesťanské milosrdenství* (příležitostné), kde se hovořilo o zájmech lidu, říká se *lidový kapitalismus*, sloveso *privatizovat* nahrazuje *znárodňovat* a *třídní uvědomění* přenechává místo *smíření*.]

Carlos Monsiváis se svým stylem snaží přerušit spojení s oficiálně uznávaným jazykem a volně užívá metaforu, personifikaci, rétorické otázky, popěvky a písně, citace, adjektiva vyzařující aktivitu, humor, ironii, slova psaná s velkým počátečním písmenem, anglické výrazy, protimluvy, anekdoty, různé hlasy z lidu, neznámé komentátory a vypravěče, kteří najednou vystupují před čtenářem, aby zdůraznili nebo relativizovali nějakou situaci, obraz, výčet. Mísí realitu s fikcí, aby svými narativními technikami vytvořil jiný druh žurnalistiky, inovační logické a rétorické prvky typické pro jeho styl, jsou autorovým přínosem k vývoji žánru a rozvoji pojetí eseje.

Resumen

La presente tesis estudia la problemática del ensayo mexicano moderno. Como manifiesta ya su propio título – *Aires de familia de Carlos Monsiváis en contexto de la ensayística mexicana* –, del inmenso número de diversos ensayos mexicanos hemos elegido solamente uno de un autor contemporáneo, Carlos Monsiváis. Teniendo en cuenta toda la obra del autor en el marco de la ensayística mexicana, nos concentramos en su libro de ensayos *Aires de familia. Cultura y sociedad en América Latina*, en el cual tratamos de captar los temas y rasgos principales y relacionarlos con los tópicos tradicionales, presentes tanto en los ensayos escritos por los precursores de Carlos Monsiváis como en su obra actual.

El propósito de nuestra investigación es, por un lado, incorporar a Carlos Monsiváis en la tradición ensayística mexicana y encontrar los lazos evidentes que unen su obra con la de sus antecesores; por otro lado, queremos determinar los elementos innovadores en sus ensayos y de este modo enseñar la aportación de Carlos Monsiváis a la evolución de los temas ancestrales y al desarrollo del concepto de ensayo.

El trabajo se compone de tres partes principales: la primera se dedica a la teoría del ensayo en general y a los específicos del ensayo latinoamericano en particular, la segunda se ocupa de la historia del ensayo mexicano, y la última, tercera, presta atención a una figura importante del ensayismo mexicano contemporáneo – Carlos Monsiváis.

Para que le situemos adecuadamente al lector en la problemática general del ensayo, en la primera parte teórica le intentamos aproximar el sentido de la noción del ensayo como género literario. Exponemos brevemente su evolución histórica y el proceso de su independización, describimos su posición en el contexto con otros géneros de bellas letras y de literatura de hechos y nombramos

algunos de los escritores más importantes que cultivaban este género fragmentario y antisistemático, que radica en la condición subjetiva, simultáneamente con la objetividad informativa y valor estético, teniendo el carácter de un íntimo diálogo entre escritor y lector.

A continuación, aún en la primera parte hacemos sobresalir las particularidades del ensayo latinoamericano, cuyo principal cauce temático se ocupa de las cuestiones sociales y culturales, centralizándose en el fenómeno y concepción de la identidad cultural y la multiculturalidad del subcontinente Americano. Asimismo, hacemos notar que el ensayo hispanoamericano contempla las realidades nacionales, examina la concepción de la unidad de toda América Latina e interpreta su relación con la civilización euroatlántica. Estas características convierten el ensayo latinoamericano en la forma fundamental y cabal de expresar las reflexiones sobre la originalidad hispanoamericana.

En general, la segunda parte del presente trabajo trata en resumen sobre la evolución de los textos ensayísticos en el territorio de México de hoy a partir de los primeros intentos de los cronistas, los misionarios y los humanistas en la época colonial, observando los posteriores esfuerzos de plantear los temas básicos que aparecieron con las luchas de independencia durante el período de la emancipación política de los países de América Latina. Además, en el mismo capítulo procuramos esbozar los movimientos principales en la ensayística del siglo veinte, describir su auge y orientar al lector en el camino hacia la plena madurez en la que el ensayo se halla en la actualidad.

La tercera parte, que constituye el fundamento de nuestro trabajo, está dedicada al periodista, cronista, ensayista y narrador mexicano Carlos Monsiváis, en concreto al estudio de su libro de ensayos *Aires de familia. Cultura y sociedad en América Latina*. De la casi infinita variedad de los temas, motivos y facetas de sus escritos, escogimos tres aspectos que consideramos importantes y que intentamos analizar y, a continuación, correlacionar con las corrientes

predominantes en la historia de la ensayística mexicana. Con tal objeto, los temas de los capítulos de la tercera parte del presente escrito se refieren a los mitos, influencias culturales y tradiciones, a la relación entre la literatura y la sociedad y al estilo lingüístico y narrativo del autor.

En el capítulo *Mitos, tradiciones y los tiempos presentes* (3.1.) estudiamos de qué manera concibe Carlos Monsiváis los mitos arcáicos y cómo los ve transformados por la sociedad actual. Luego interpretamos su concepción de las utopías que Carlos Monsiváis considera vivas y fructíferas para los esayistas del pasado reciente pero que hoy, según su opinión, se encuentran totalmente agotadas. Seguidamente, pero aún permaneciendo en el campo de la mitificación, analizamos qué papel desempeñan las figuras de los héroes en la historia, cultura y sociedad latinoamericana. Al final, describimos las tradiciones e influencias culturales principales, tanto autóctonas como extranjeras, en el proceso de la formación de la identidad socio-cultural latinoamericana.

En el siguiente capítulo (3.2.) presentamos las reflexiones de Carlos Monsiváis sobre las diferentes maneras de cómo la sociedad es retratada por la literatura y qué consecuencias y repercusión este acto tiene sobre ella. Luego comentamos cómo varían, dependiendo del desarrollo literario y social en las diferentes etapas históricas, los temas y motivos que los escritores eligen de la vida cotidiana y cómo los convierten en asuntos literarios. Tratamos de descubrir a qué clases sociales se orienta la literatura y cómo difiere el tipo de lector que constituye el público usual de Carlos Monsiváis del de sus antecesores. Asimismo, señalamos los cambios que se produjeron en el siglo veinte en el campo de la propagación y divulgación de las ideas de los ensayistas en la sociedad.

En el último capítulo (3.3.) centramos la atención en las características de la forma de escribir de Carlos Monsiváis, el uso de la riqueza del lenguaje, dominando tanto el idioma culto, filosófico, poético

como el lenguaje popular y, a veces, incluso recurriendo a las expresiones fuertes. Ponemos de relieve el cambio del tono objetivo proveniente de punto de vista impersonal de un narrador omnisciente hacia la voz de un testigo ocular, un autor cómplice, que hace que el lector se convierta parte de lo que está leyendo. Citamos los métodos que utiliza Carlos Monsiváis para alcanzar el objetivo de activar al lector y despertar su conciencia. Hacemos observar la importancia que Carlos Monsiváis pone al aspecto visual de sus textos y cómo, mediante la tipografía que utiliza, da un significado distinto a las palabras. Y, naturalmente, no podemos dejar aparte su indiscutible sentido de humor y la ironía con la que el autor expone sus ideas.

BIBLIOGRAFIE

Abellán, José Luis. *La idea de América: origen y evolución*. Madrid: Ediciones Istmo, 1972

Adorno, Theodor W. *Notas de la literatura*. Barcelona: Ariel, 1962

Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Překl. Eva Strebingerová. Praha: Oikoymenh, 1993

Eliade, Mircea. *Mýty, sny a mystéria*. Překl. Jiří Vízner. Praha: Oikoymenh, 1998

Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a románech)*. Praha: Torst, 1998

Housková, Anna. *Druhý břeh západu*. Praha: Mladá fronta, 2004

Martínez, José Luis. *Literatura mexicana. Siglo XX. 1910-1949*. México: Conaculta, 2001

Martínez, José Luis. *El ensayo mexicano moderno I, II*. México: Fondo de Cultura Económica, 1958

Monsiváis, Carlos. *Aires de familia. Cultura y sociedad en América Latina*. Barcelona: Anagrama, 2000

Monsiváis, Carlos. *Los rituales del caos*. México: Era, 2001

Novo, Salvador. *Antología 1925 – 1965*. Mexico: Porrúa, 1966

Paz, Octavio. *El laberinto de la soledad*. Madrid: Cátedra, 2001

Reyes, Alfonso. *Última tule y otros ensayos*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1991

Skirius, John. *El ensayo hispano-americano del siglo XX*. México: Fondo de Cultura Económica, 1994

Todorov, Tzvetan. *Dobytí Ameriky. Problém druhého*. Překl. Kateřina Lukešová. Praha: Mladá fronta, 1996

Torres Bodet, Jaime. *Obras escogidas*. México: Fondo de Cultura Económica, 1994

Egan, Linda. Carlos Monsiváis: *Culture and Chronicle in Contemporary Mexico*. 13.9.2005. [online]. Dostupné z: <<http://www.uapress.arizona.edu/samples/sam1402.htm>>

Glantz, Margo. *Carlos Monsiváis*. 13.9.2005. [online]. Dostupné z: <<http://www.lehman.cuny.edu/ciberletras/v06/glantz.html>>

Gómez-Martínez, José Luis. *Teoría del ensayo*. 8.6.2005. [online]. Dostupné z: <<http://www.Esayistas.org/critica/ensayo/gomez>>

Gómez-Martínez, José Luis. *Literatura y filosofía en Iberoamérica: lo ensayístico en la literatura*. 13.10.2005. [online]. Dostupné z: <<http://www.esayistas.org/jlgomez/estudios/filo-litera.htm>>

Monsiváis, Carlos. *La globalización impone un nuevo estilo de vida*. 31.8.2004. [online]. Dostupné z: <http://www.rnw.nl/informarn/html/cpa020723_monsivais.html>

Ponce, Armando. *La implacable crítica de Monsiváis en defensa de una sociedad "sacrificada"*. 13.9.2004. [online]. Dostupné z: <<http://www.geocities.com/SoHo/Cafe/8909/monsproc.html>>

Poniatowska, Elena. *El libro de Linda Egan sobre Monsiváis*. 30.6.2005 [online]. Dostupné z: <<http://www.jornada.unam.mx/2004/may04/040509/03aa1cul.php?origen=opinion.php&fly=1>>

Poniatowska, Elena. *Los pecados de Carlos Monsiváis*. 13.9.2004. [online]. Dostupné z: <<http://www.jornada.unam.mx/1997/feb97/970223/sem-monsivais.html>>

Salanueva Camargo, Pascual. *La información confiable debe ser analítica y severa: Carlos Monsiváis*. 13.9.2004. [online]. Dostupné z: <<http://www.jornada.unam.mx/1996/jun96/960601/monsi.html>>

Soler Cedré, Gerardo. *Un siglo en la América Latina: Aires de familia*. 31.8.2004. [online]. Dostupné z: <http://www.lajiribilla.cu/paraimprimir/nro26/688_26_imp.html>

Vasconcelos, José. *La Raza Cósmica*. 13.10.2005. [online]. Dostupné z: <<http://www.ensayistas.org/antologia/XXA/vasconcelos/>>

Versace, Francisco. *Carlos Monsiváis. Aires de familia*. 31.8.2004. [online]. Dostupné z: <<http://www.angelfire.com/nt/informemex/literaturamexicana/aires.html>>

Versace, Francisco. *Cuadro comparativo de ensayistas mexicanos*.
31.8.2004. [online]. Dostupné

z:

<<http://www.angelfire.com/nt/informemex/literaturamexicana/ensayistas.html>>